

Archeologische Rapporten Oranjewoud 2013/94
Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek ten
behoefte van de uitbreiding van het dorps huis aan de
Kerkbuurt 4 te Hitzum, gemeente Franekeradeel

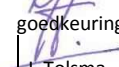
projectnr. 264075
revisie 00
19 december 2013

auteurs
I.N. Kaptein
J. Tolsma

Opdrachtgever
Stichting Dorps huis Hitzum
Kerkbuurt 4
8805 TH Hitzum

datum vrijgave
27-08-2013

beschrijving revisie
definitief 00

goedkeuring
J. Tolsma

vrijgave
A.M. Bakker

Projectnr. 264075
augustus 2013, revisie definitief 00

Colofon

Titel: Archeologische Rapporten Oranjewoud 2013/94.
Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek ten behoeve van de uitbreiding van het dorpshuis aan de Kerkbuurt 4 te Hitzum, gemeente Franekeradeel

Auteur: I.N. Kaptein, J. Tolsma

ISSN: 1570-6273

© Oranjewoud B.V.
Postbus 24
8440 AA Heerenveen

Niets uit dit rapport mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Ingenieursbureau Oranjewoud bv, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt, door een derde of voor enig ander werk of doel dan waarvoor het is vervaardigd.

Disclaimer

Archeologisch vooronderzoek wordt in zijn algemeenheid uitgevoerd door het steekproefsgewijs bemonsteren d.m.v. boringen, proefsleuven en/of veldkartering. Hoewel Ingenieursbureau Oranjewoud bv de grootste zorgvuldigheid betracht bij het uitvoeren van het archeologisch onderzoek, is het juist deze steekproefsgewijze benadering die het onmogelijk maakt garanties ten aanzien van de situatie af te geven op basis van de resultaten van een archeologisch vooronderzoek.

Oranjewoud aanvaardt derhalve op generlei wijze aansprakelijkheid voor schade welke voortvloeit uit beslissingen genomen op basis van de resultaten van archeologisch (voor)onderzoek.

Inhoud blz.

	Administratieve gegevens	4
	Samenvatting.....	5
1	Inleiding	6
2	Bureauonderzoek	7
2.1	Beschrijving onderzoekslocatie	7
2.2	Landschappelijke situatie	8
2.3	Historische situatie en mogelijke verstoringen	11
2.4	Bekende waarden.....	14
2.5	Archeologische verwachting	15
2.6	Conclusies en advies voor vervolgonderzoek	17
3	Veldonderzoek	18
3.1	Doel- en vraagstelling.....	18
3.2	Onderzoekopzet en werkwijze	18
3.3	Resultaten	19
4	Conclusies en advies.....	20
4.1	Conclusies.....	20
4.2	(Selectie)advies.....	22
	Literatuur en geraadpleegde bronnen	23

Bijlagen

1	Archeologische perioden
2	AMZ-cyclus
3	Boorprofielen

Kaarten

264075-S1	Situatiekaart met locatie boringen
264075-S2	Doorsnede bouwplan
264075-ARCHIS	AMK-terreinen, Waarnemingen en Onderzoeken uit ARCHIS

Projectnr. 264075
augustus 2013, revisie definitief 00

Administratieve gegevens

OW Projectnummer 264075
OM-nummer 57778
Provincie Friesland
Gemeente Franekeradeel
Plaats Hitzum
Toponiem Kerkbuurt 4

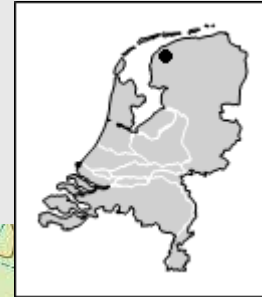
Kaartblad 05G
Centrumcoördinaten 163744/575470

Kadaster Tjum, sectie D, nrs. 303 en 952

Opdrachtgever Stichting Dorpshuis Hitzum
Uitvoerder Oranjewoud
Datum uitvoering augustus 2013
Projectteam J. Tolsma (projectleider en KNA-archeoloog)
A.M. Bakker (senior KNA-archeoloog)
I.N. Kaptein (KNA-archeoloog)

Bevoegd gezag Gemeente Franekeradeel

Beheer documentatie Oranjewoud Almere
Vondstdepot N.v.t.

Afbeelding 1. Locatie plangebied (Topografische Dienst Kadaster, Emmen).
Topografische Kaart 1:25.000 (niet op schaal).

Samenvatting

In augustus 2013 is in opdracht van Stichting Dorps huis Hitzum door Ingenieursbureau Oranjewoud BV een archeologisch onderzoek uitgevoerd t.b.v. de uitbreiding en verbouwing van het dorps huis van Hitzum, gemeente Franekeradeel.

Stichting Dorps huis Hitzum is voornemens het Dorps huis in het dorp Hitzum uit te breiden en te verbouwen. De omvang van de uitbreiding bedraagt circa 260 m². In het verleden is voor de aanleg van de kaatsbaan een deel van de bovengrond afgegraven het plangebied ligt hier 0,7 m lager. De diepte van de ingrepen bedraagt maximaal 0,8 m -mv (afgezien van heipalen die zullen worden geslagen). De herinrichting van de percelen kan bodemversturende werkzaamheden met zich mee brengen, waarbij mogelijke archeologische resten kunnen worden vernietigd. Gezien de aard en de omvang van de ingrepen dient conform de FAMKE (Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra) een archeologische onderzoek te worden uitgevoerd.

Uit het bureauonderzoek volgt dat het plangebied deel uitmaakt van de dorps kern van Hitzum en vermoedelijk op een terp ligt. Binnen het plangebied worden resten verwacht uit de perioden midden ijzertijd - nieuwe tijd, voornamelijk samenhangend met terpbewoning. Er geldt een lage verwachting ten aanzien van steentijdvindplaatsen (kleine kampementen van jagers/verzamelaars). Voor de periode steentijd - bronstijd is volgens de FAMKE geen onderzoek nodig.

Op de FAMKE is het advies voor het plangebied streven naar behoud voor de periode ijzertijd - middeleeuwen, in dit geval omdat het een terp betreft. Het wordt afgeraden om in deze gebieden ingrepen te verrichten, die het bodemarchief kunnen schaden.

Een hoge verwachting ten aanzien van terpen uit de ijzertijd en middeleeuwen is onafhankelijk van verstoringen, maar wordt bevestigd als er archeologische indicatoren zoals houtskool, aardewerk e.d. in de afdekkende lagen bewaard aanwezig zijn.

Verwacht wordt dat de bodem binnen het gehele plangebied mogelijk is verstoord door licht agrarisch landgebruik (o.a. ploegen) en terpaafgraving. Ook de bouw van de boerderijen in de late middeleeuwen - nieuwe tijd kan de bodem hebben verstoord. Ter plaatse van de garage en de kaatskantine liggen betonnen platen als fundering. De bovengrond zal iets verstoord zijn maar de gebouwen zijn niet gefundeerd zodat wordt verwacht dat verstoringen beperkt zijn gebleven. Op basis van de in het bureauonderzoek verzamelde gegevens is geadviseerd om binnen het plangebied een archeologisch inventariserend veldonderzoek door middel van boringen, karterende fase, uit te voeren.

Tijdens het uitgevoerde onderzoek is een vindplaats in de vorm van terplagen aangetroffen. De verstoring van de bodem houdt op basis van de planvorming in dat er ter plaats van de toekomstige muren een ontgraving plaatsvindt van 0,7 diep en ongeveer 0,8 m breed (t.p.v. maaiveld) en dan alleen ter hoogte van de garages omdat dit deel van het plangebied hoger ligt dan het kaatsveld. Inpandig zal ter hoogte van de garages maximaal 40 cm worden afgegraven (waarvan 30 cm ophoogzand). Deze verstoringen zijn wat betreft oppervlakte en diepte vrij minimaal. Ook is er sprake van vervanging van bestaande bebouwing. Op basis hiervan wordt geadviseerd de te ontgraven zone archeologisch te begeleiden onder protocol opgraven. Hierbij kunnen eventueel aanwezige resten worden verzameld. Het betreft hier dan vooral een profielopname. Op basis van dit advies heeft informatief overleg plaatsgevonden met de provinciaal archeoloog. Deze kon zich, gezien de omstandigheden, vinden in het selectieadvies.

Voor een archeologische begeleiding is een Programma van Eisen (PvE) noodzakelijk. Dit PvE dient door de bevoegde overheid te zijn goedgekeurd.

1 Inleiding

In augustus 2013 is in opdracht van Stichting Dorpshuis Hitzum door Ingenieursbureau Oranjewoud BV een archeologisch onderzoek uitgevoerd t.b.v. de uitbreiding en verbouwing van het dorpshuis van Hitzum, gemeente Franekeradeel.

Aanleiding

Stichting Dorpshuis Hitzum is voornemens het Dorpshuis in het dorp Hitzum uit te breiden en te verbouwen. De herinrichting van de percelen kan bodemverstorende werkzaamheden met zich mee brengen, waarbij mogelijke archeologische resten kunnen worden vernietigd. Voor het plangebied is archeologisch onderzoek nodig conform de FAMKE (Friese Archeologische Monumenten Kaart Extra).

Type onderzoek

Voor het plangebied zijn een archeologisch bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek d.m.v. boringen (karterend) uitgevoerd.

Doel

Het doel van het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied. Waar kunnen we wat verwachten? Voor het opstellen van een dergelijke verwachting wordt gebruik gemaakt van reeds bekende archeologische waarnemingen, historische kaarten, bodemkundige gegevens en informatie over de landschappelijke situatie. Een gespecificeerde verwachting gaat in op de mogelijke aanwezigheid, het karakter, de omvang, datering en eventuele (mate van) versterking van archeologische waarden binnen het plangebied.

Het doel van het karterend inventariserend veldonderzoek was het toetsen van de gespecificeerde verwachting uit het bureauonderzoek (bodemgesteldheid en mate van intactheid van de bodem), alsmede het bepalen van de mogelijke aan- of afwezigheid van archeologische vindplaatsen.

Het bureauonderzoek en veldonderzoek zijn uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2.

2 Bureauonderzoek

2.1 Beschrijving onderzoekslocatie

Begrenzing plangebied

Het plangebied ligt ten zuiden van de Hoofdweg en ten westen van de Kerkbuurt. Achter het bestaande dorpshuis gaat een uitbouw plaatsvinden. De oude vloer van de nu op deze locatie aanwezige garages wordt verwijderd. Ook de bestaande kaatskantine ter plaatse van het kaatsveld wordt gesloopt, waarbij de bestaande betonplaten worden verwijderd. Voor de fundering van het nieuwe gebouw wordt ter plaatse van de nieuwe ommuring een strook van circa 0,8 m breed en 0,7 m diep ontgraven, en dan alleen ter hoogte van de garages omdat dit deel van het plangebied hoger ligt dan het kaatsveld. Inpandig zal ter hoogte van de garages maximaal 40 cm worden afgegraven (waarvan 30 cm ophoogzand). Zie voor verduidelijk van de nieuwbouwplannen ook de bouwtekeningen in de kaartenbijlage.

De omvang van de uitbreiding bedraagt circa 260 m². Voor de uitbreiding zullen hoogstwaarschijnlijk heipalen worden geslagen ter plaatse van de strook die wordt ontgraven voor de fundering.

Afbeelding 2: Plangebied op een recente luchtfoto. Bron: maps.google.com

In het verleden is voor de aanleg van de kaatsbaan een deel van de bovengrond afgegraven. Het plangebied ligt hier 0,7 m lager.

Begrenzing onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied omvat het gebied waarover informatie verzameld is om een goed beeld te krijgen van de archeologische waarden die van belang kunnen zijn. Dit gebied is veelal groter dan het

plangebied en verschilt naar gelang het te onderzoeken aspect. In dit geval bestrijkt het onderzoeksgebied een straal van 300 m vanaf het plangebied.

Huidig gebruik plangebied

Het plangebied is momenteel deels bebouwd (garages en kaatskantine). Het is het huidige achtererf van het dorpshuis. Het meest westelijk deel is in gebruik als kaatsbaan.

Consequenties toekomstig gebruik

De verbouwing en uitbreiding zullen bodemversturende werkzaamheden met zich mee brengen, waarbij mogelijke archeologische resten worden vernietigd.

2.2 Landschappelijke situatie

Het plangebied ligt in fysisch-geografisch opzicht in het kwelderwallenlandschap van Westergo. Meer specifiek maakt het plangebied deel uit van de terp Hitzum op een kwelderwal waarop de terpenreeks Almenun, Hitzum, Achlum-Spannum, Dronrijp en Marssum (26 terreinen, groep 18D zoals vermeld in het rapport van RAAP) ligt.¹

Het huidige landschap van Westergo is vrijwel volledig gevormd door ontwikkelingen in de laatste geologische periode, het Holoceen (9250 voor Chr. - heden). Vanaf 4800 voor Chr. ontstond door de toename van de temperatuur (met als gevolg daarvan het afsmelten van de ijskappen aan de polen) de Noordzee. De zee drong via de lager gelegen delen (de Boorne- en de Marneslenk) het land binnen. Het gebied van Westergo, waar Hitzum binnen ligt, was één groot getijdengebied, dat voor het grootste deel bestond uit wadplaten en slikken. Tijdens eb lagen de platen en slikken droog en tijdens vloed liep het gebied via getijdengeulen onder water. De pleistocene ondergrond (top van het dekzand) in het onderzoeksgebied is hierdoor grotendeels geërodeerd. Ter plaatse van het plangebied ligt het pleistocene zand op 4 tot 6 m -NAP, onder een pakket zand en klei dat onder invloed van de zee werd afgezet.

Na 2000 voor Chr. nam de zeespiegelstijging zodanig af dat er langs de kust kwelders konden ontstaan. Het hele gebied verlandde en slibde op tot kwelderniveau. Door de rustige omstandigheden en de hoge grondwaterspiegel raakten deze kwelders volledig overgroeid met veen. Hierdoor was het onderzoeksgebied in de bronstijd (2000-800 voor Chr.) te nat voor bewoning.

Vanaf circa 800 voor Chr. vond er een kustuitbouw in noordwestelijke richting plaats. Bij vloed werden langgerekte, relatief hooggelegen kwelderwallen afgezet, bestaand uit grof materiaal (zand). Achter de hoge wallen bezonk het fijne materiaal (klei), waardoor laaggelegen kweldebekken ontstonden. Als een dergelijke kwelderwal zo hoog was dat deze ook bij hoge vloedstanden nauwelijks overstroomde werd door de zee een nieuwe wal gevormd. Zodra deze wal enige bescherming bood nam men de achterliggende wal in gebruik.² Vanaf de midden-ijzertijd (500-250 voor Chr.) vond bewoning plaats tussen Harlingen, Tzum, Dronrijp en Menaldum (een kwelderwal ten noorden van Franeker). Hier lag op dat moment de kustlijn. Achter de kustlijn werd het landschap doorsneden met getijdenkreken.

De kwelderwal waarop de terpenreeks Almenun, Hitzum, Achlum-Spannum, Dronrijp en Marssum ligt raakte in de midden-ijzertijd bewoonbaar. Door de gestaag voortgaande zeespiegel drong de zee met grote regelmaat binnen in het kweldergebied. Ter bescherming tegen overstromingen verhoogde men de woonplaatsen, waardoor op de kwelderwallen uiteindelijk terpen ontstonden. Op en rond de kwelderwal van Hitzum is nog tot ver in de middeleeuwen zavel en zand afgezet bij overstromingen.³

¹ de Langen, e.a. 2000.

² Berendsen, 2008.

³ de Langen et al, 2000.

Na 800 en 900 na Chr. vonden er grote inbraken vanuit de zee in het oostelijk deel van de voormalige Boorne-boezem plaats. Daarbij vormden twee zeearmen het onderzoeksgebied om tot een eiland (Westergo), de Marne en de Middelzee. Aan de weerszijden van deze zeegaten werden zandige oeverwallen afgezet. Hierachter bezonk een zware klei. Ter bescherming tegen de regelmatige overstromingen begon met al vanaf de elfde eeuw met het aanleg van dijken. De Middelzee werd vanaf de twaalfde eeuw uiteindelijk in zijn geheel bedijkt, net als laaggelegen kwelders in het gebied van de Marnegeul. Westergo groeide op deze manier aan Oostergo vast. Toch kwamen grootschalige overstromingen tot in de achttiende eeuw voor.

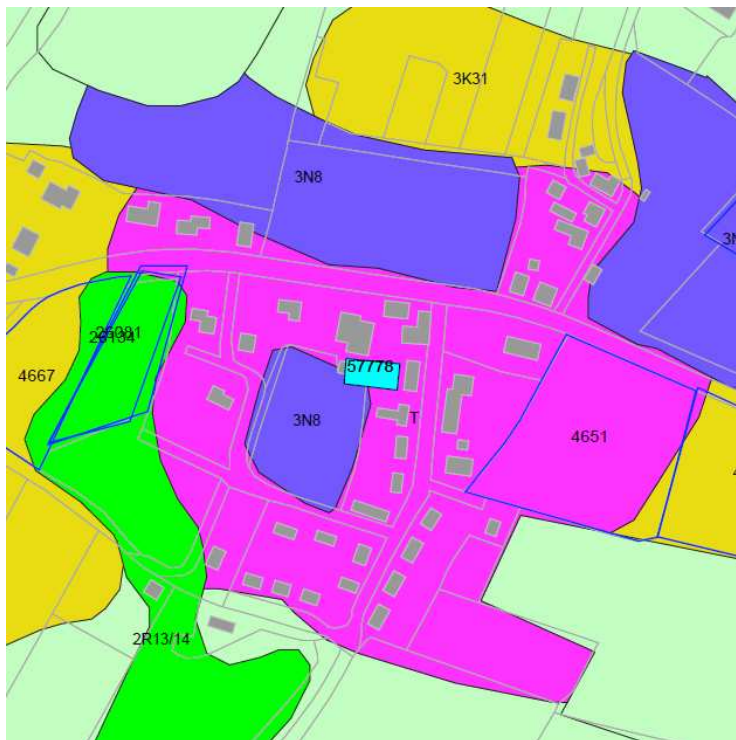
Geologie

- *Pleistocene afzettingen*: dekzand (Boxtel Formatie⁴), afgedekt door holocene afzettingen.
- *Holocene afzettingen*: Formatie van Naaldwijk⁵, bestaande zand- en kleilagen.

Geomorfologie en AHN

Geomorfologisch gezien ligt het plangebied grotendeels op een terp of hoogwatervluchtplaats (code T; roze gebied op afb. 3). Aan de westkant van het plangebied ligt een laagte, ontstaan door afgraving (het kaatsveld; code 3N8, donkerblauw gebied op afb. 3). De terp ligt op een kwelderwal (code 3K31, donkergeel gebied op afb. 3), in een vlakte van getijdenafzettingen (code 2M35; lichtgroen gebied op afb. 3). Deze vlakte is op enkele plaatsen afgegraven of geëgaliseerd (code 2M48). Ten westen van de terp loopt een noord-zuid georiënteerde getijdenkreekbedding of zee-erosiegeul (code 2R13/14; felgroen gebied op afb. 4).

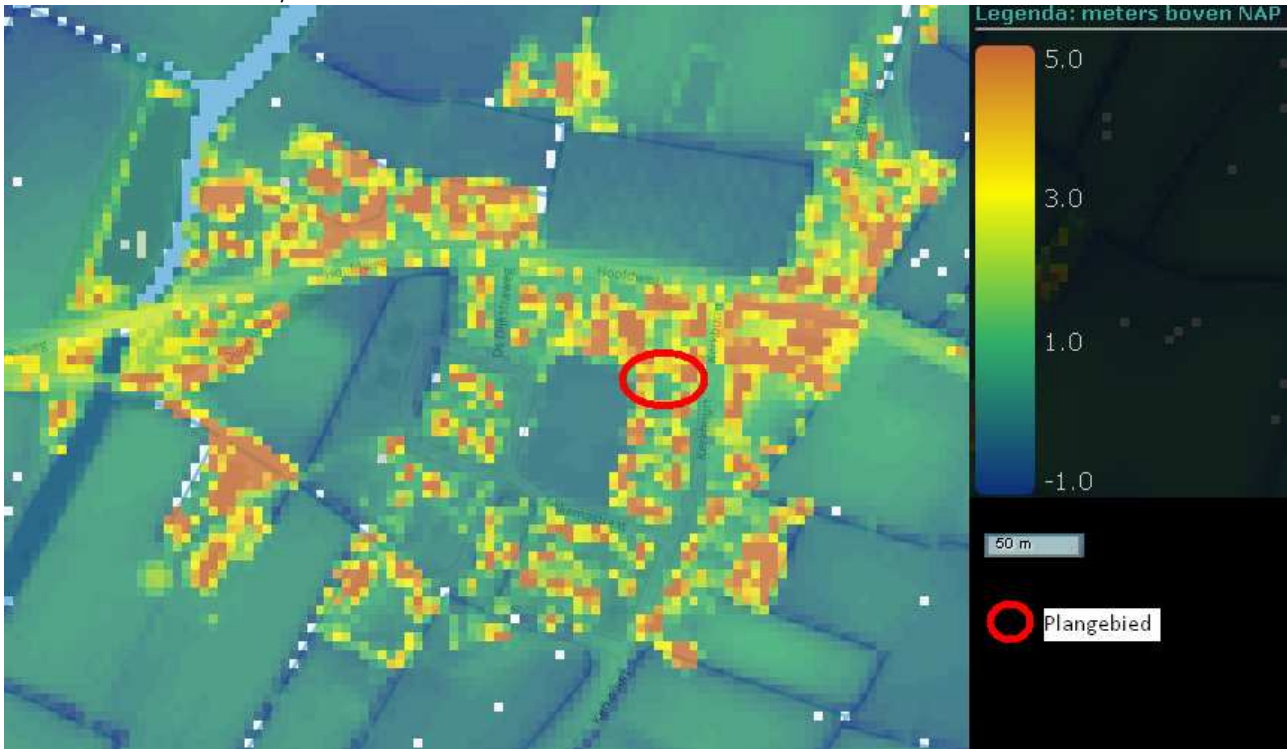
Op de Actuele Hoogtekaart van Nederland (AHN) is zichtbaar dat het plangebied iets hoger ligt dan de omgeving van Hitzum (lichtgroen tot oranje op afb. 4), en dat er enkele afgegraven gebieden omheen liggen (groen tot blauw op afb. 4). De terp zelf is niet echt herkenbaar, waarschijnlijk omdat er relatief grote delen van afgegraven en/of geëgaliseerd zijn. In het midden van het dorp is duidelijk een deel van het terrein afgegraven. De gemiddelde hoogte binnen het plangebied is 1,15 m boven NAP (zie afb. 4). Het laagste punt binnen het plangebied ligt op 0,7 m boven NAP, het hoogste punt op 2,25 m boven NAP.

⁴ de Mulder et al. 2003, p. 346-350.

⁵ de Mulder et al 2003, p. 313 -317.

Afbeelding 3: Plangebied (lichtblauw kader) op de geomorfologische kaart, schaal 1:50.000. Roze = terp. Donkerblauw = laagte ontstaan door afgraving. Donkergeel = kwelderwal. Lichtgroen = vlakte van getijdenafzettingen, al dan niet afgegraven/geëgaliseerd. Felgroen = getijdenkreekbedding/zee-erosiegeul.
Bron: Alterra/Archis II

Afbeelding 4: Plangebied (rode cirkel) op de Actuele Hoogtekaart Nederland. Blauw en groen: lage gebieden. Oranje en geel: hoge gebieden. Bron: www.ahn.nl

Bodem en grondwater

De bodem ter plaatse van het plangebied bestaat volgens de bodemkaart uit terpgrond (code terp; roze gebied op afb. 5) op kalkrijke poldervaaggronden van (lichte) klei (codes Mn35A en gMn85C; felgroen gebied op afb. 5). Kalkrijke poldervaaggronden liggen voornamelijk in de vroegere Middellzee en langs de voormalige en tegenwoordige kust. De gronden van lichte klei komen in grote oppervlakten voor in de na circa 1500 bedijkte aanwaspolders van de Middellzee. De gebieden ten zuiden van Harlingen-Franeker zijn voor een groot deel afgegraven ten behoeve van de steenbakkerijen. Deze kalkrijke poldervaaggronden bestaan in deze afgetichelde gebieden tot een diepte van 0,6-0,8 m beneden maaiveld uit lichte klei. Dieper wordt meestal kalkrijke zavel aangetroffen. In de afgetichelde gebieden wordt de lichte klei tot een diepte van 1 m aangetroffen, waarbij dieper dan 0,4-0,6 m vaak gelaagdheid te zien is.⁶

De grondwatertrap varieert van III⁷ (lichte klei; voornamelijk in de afgetichelde gebieden) tot V⁸ (klei).

⁶ Stiboka 1976, p. 55-62.

⁷ Gemiddelde hoogste grondwaterstand ligt ondieper dan 0,4 m beneden mv. Gemiddelde laagste grondwaterstand ligt tussen 0,8 en 1,2 m beneden mv.

⁸ Gemiddelde hoogste grondwaterstand ligt ondieper dan 0,4 m beneden mv. Gemiddelde laagste grondwaterstand ligt dieper dan 1,2 m beneden mv.

Afbeelding 5: Plangebied (lichtblauw kader) op de bodemkaart, schaal 1:50.000. Roze = terp. Felgroen = kalkrijke poldervaaggronden. Bron: Alterra/Archis II.

2.3 Historische situatie en mogelijke verstoringen

Korte bewoningsgeschiedenis

Het plangebied ligt op een kwelderwal, waarop vanaf de midden-ijzertijd een terpenreeks is ontstaan. Deze terpenreeks vormt een onderdeel van een grotere groep terpen, het complex van terpen Almenun, Hitzum, Achlum-Spannum, Dronrijp en Marssum. Alle onderzochte terreinen van de terpenreeks dateren uit de periode midden ijzertijd - late middeleeuwen. De terpen liggen aan en bij de kustlijn uit de midden ijzertijd. De bewoning langs deze kustlijn is mede gedateerd op basis van de verspreiding van het Ruinen-Wommels aardewerk.⁹ Typerend voor de bewoning in het kwelderwallengebied is dat de nederzettingen zich volledig concentreerden op de terpen. In de vroege middeleeuwen lagen alle huizen op de top van de terp, terwijl de huizen in de late middeleeuwen (meer precies rond 1200 na Chr.) meer aan de rand lagen en het centrale gedeelte open was. In de loop van de middeleeuwen groeide de bewoning op de terp uit tot het dorp Hitzum .

De terpen 5G-126A, 5G-128 (tevens verhoogde akker), 5G-129, 5G-M (tevens verhoogde woonplaats), 5G-N (mogelijk terp, vermoedelijk echter alleen verhoogde akker) en 5G-R (mogelijk tevens verhoogde akker, daarnaast inhumatiegrafveld) en de wegen vormen een aaneengesloten complex: de dorps terp Hitzum (zie afb. 6, links).¹⁰ Het plangebied ligt specifiek binnen terrein 5G-129 (zie afb. 6, rechts).

Terrein 5G-129¹¹ ligt direct oostelijk van de dorpskern van Hitzum, naast de duidelijk verhoogd liggende dorpskerk. Het terrein heeft ten opzichte van de percelen ten zuiden ervan duidelijk een verhoogde ligging, maar vertoont zelf vrijwel geen verhoging. Het terrein ligt aan de zuidzijde van de globaal west-

⁹ de Langen, et al., 2000; p. 264.

¹⁰ de Langen et al., 2000; p. 2.

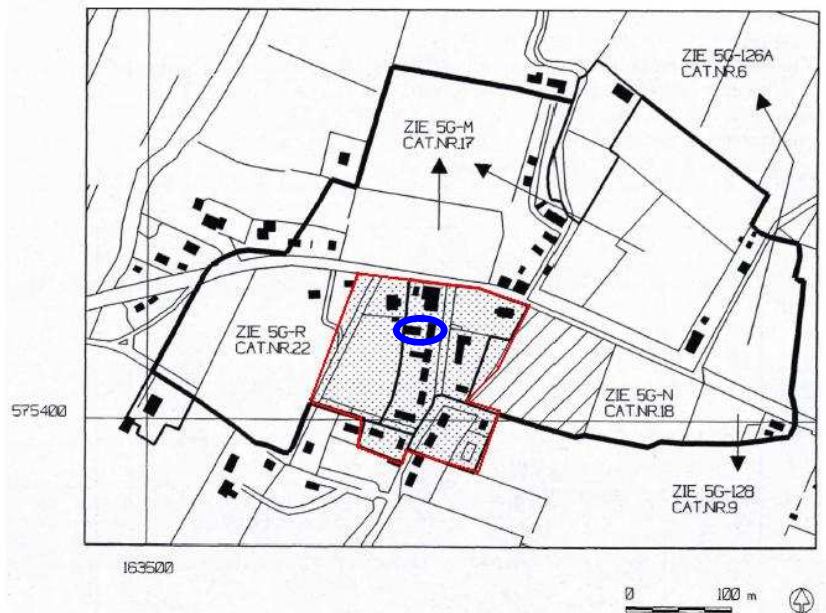
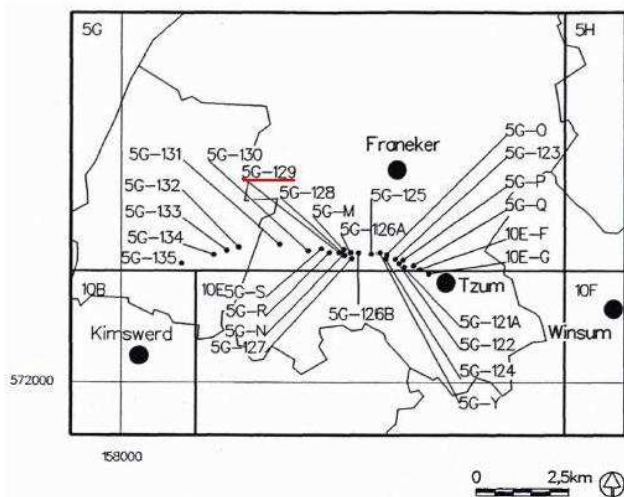
¹¹ de Langen et al., 2000; p. 105-112.

Projectnr. 264075
augustus 2013, revisie definitief 00

oost georiënteerde, licht verhoogde kwelderwal waar de overige terpen van de groep ook op liggen. De terp dateert uit de midden ijzertijd - late middeleeuwen. Op de westrand zijn archeologisch waardevolle sporen/spoorvullingen aangetroffen.

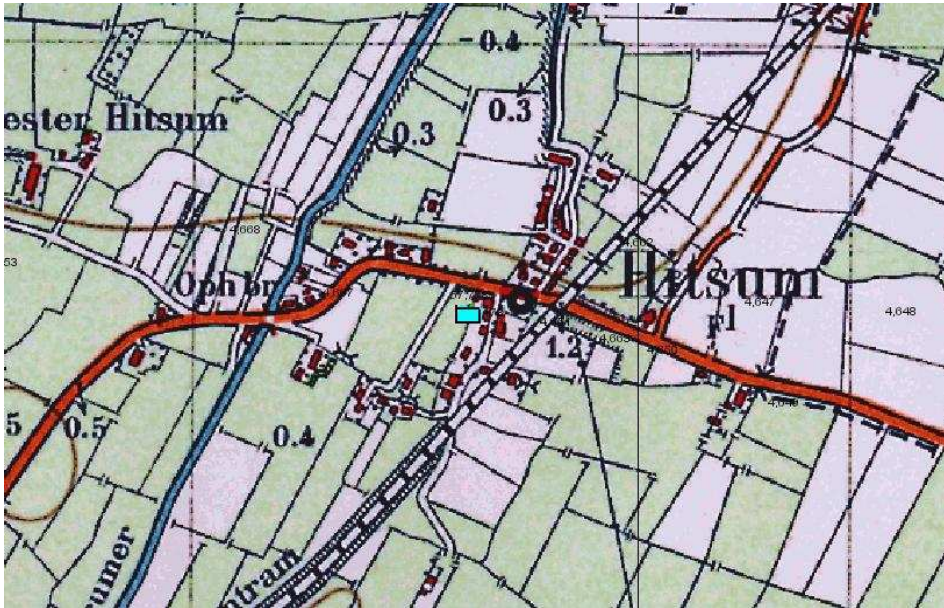
De terp is aan de noordzijde grotendeels afgegraven. Op de terp heeft van noord naar zuid het tracé van de stoomtramlijn Franeker - Achlum gelopen (vlak na de Tweede Wereldoorlog ontmanteld), wat geleid heeft tot aanzienlijke verstoringen. RAAP heeft aanbevolen het terrein op de plankaart van het Bestemmingsplan Buitengebied Franekeradeel 1995 van status "Terp" om te zetten naar status "Archeologisch waardevol", vanwege de relatief grote verstoring van het terrein.

De belangrijkste verbinding was al sinds eeuwen de Arumervaart. Het transport vond meestal over water plaats. In de negentiende eeuw werd Hitzum ook over de weg beter bereikbaar. Na 1813 begint men met het verharderen van de wegen. Het heeft nogal even geduurd voor Hitzum aan de buurt was. In 1856 werd de bestaande verbinding over land verhard in de vorm van een grindweg van Medum via Hitzum naar Achlum. Er kwam daar in 1902 nog een railverbinding bij; van Franeker naar Hitzum, Achlum, Witmarsum en Bolsward. Net voor de oorlog op 13 september 1939 reed de laatste tram en in de eerste oorlogsjaren is de rails deels opgebroken.¹² Tussen 1952 en 1961 werd het gehele tramtracé verwijderd.

Afbeelding 6: het plangebied (blauwe cirkel) valt grotendeels binnen terrein 5G-129 (rood kader, rechts), binnen het aaneengesloten complex van de dorps terp Hitzum (links). Bron: RAAP-rapport 245, p. 8 en 106.

¹² www.hitzum.com/geschiedenis

Afbeelding 7: Het plangebied (lichtblauw kader) op de militair topografische kaart uit circa 1900. Bron: Archis II

Historische kaarten

- Schotanus à Sterringa 1718(kaart Franekeradeel): Hitzum is hierop aangegeven. Alleen de kerk is goed herkenbaar, gelegen ten oosten van de Arumervaart. Het is echter onduidelijk welke boerderijen of andere gebouwen er precies worden afgebeeld op de kaart. Mogelijk bestaat het gebouw dat nu gebruikt wordt als het dorpshuis al.
- minuutplan (circa 1811-1832): de terp heeft geen radiaalstructuur zoals veel terpen in het zeekleigebied. De verkaveling is blokvormig en het grondgebruik bestaat uit weilanden afgewisseld met bouwland. De bebouwing in Hitzum ligt voornamelijk langs doorgaande wegen. Het gebouw dat eerst als dorpschool fungeerde, en sinds de jaren '60 van de vorige eeuw in gebruik is als het dorpshuis, is zeker voor 1811 gebouwd.
- topografisch-militaire kaart (circa 1900): De stoomtramlijn Franeker - Achlum is herkenbaar (zie afb. 7). Er zijn aan de zuidkant van Hitzum wat meer boerderijen gebouwd en de perceelgrenzen zijn hier en daar wat aangepast. Vanaf 1930 wordt de dorpschool in gebruik genomen als dorpshuis.
- topografische kaart (1961 - heden): de stoomtramlijn is tussen 1952 en 1961 geheel verdwenen. Pas eind jaren '90 van de vorige eeuw worden er iets meer huizen bijgebouwd aan de west-, oost- en zuidkant van het dorp. De topografische kaarten zijn niet gedetailleerd genoeg om te kunnen zien wanneer precies de garage en kaatskantine zijn gebouwd. Uit mondelinge informatie valt op te maken dat beiden in de tweede helft van de twintigste eeuw zijn gebouwd.

Mogelijke verstoringen

Het deel van het plangebied dat binnen het kaatsveld valt, ligt 0,7 m lager en is afgegraven. Hier kunnen de terplagen verdwenen zijn. Ook de bouw van de boerderijen in de late middeleeuwen - nieuwe tijd kan de bodem binnen het plangebied hebben verstoord. Ter plaatse van de garage en de kaatskantine liggen betonnen platen als fundering. De bovengrond zal iets verstoord zijn maar de gebouwen zijn niet gefundeerd zodat wordt verwacht dat verstoringen beperkt zijn gebleven.

2.4 Bekende waarden

Archeologische waarden

Gegevens uit ARCHIS: AMK-terreinen

- in plangebied: binnen het plangebied is een terrein met een hoge archeologische waarde bekend (AMK-terrein 15319). Het betreft de dorpskern van Hitzum, uit de late middeleeuwen - nieuwe tijd, welke op een (grotendeels verstoorde) terp of platform ligt.
- in onderzoeksgebied: ten oosten van het plangebied ligt een terrein met een zeer hoge archeologische waarde (AMK-terrein 7672). Het betreft onder de kerk bewaard gebleven restant van de dorpsterp van Hitzum uit de midden ijzertijd - late middeleeuwen.

Gegevens uit ARCHIS: archeologische waarnemingen

- in plangebied: geen.
- in onderzoeksgebied: er zijn ten noordoosten van het plangebied enkele waarnemingen bekend. Het betreft tussen 1877 en 1903 aangetroffen inheemse potten, stenen voorwerpen en Frankische kralen bij de kerk van Hitzum uit de steentijd tot en met de nieuwe tijd (waarnemingsnummer 238729). Ook zijn bij de kerk resten van de middeleeuwse kerk zelf aangetroffen (waarschijnlijk de funderingen waarnemingnr. 238757).

Gegevens uit ARCHIS: eerdere onderzoeken

- in plangebied: geen.
- in onderzoeksgebied: uit onderzoeken uitgevoerd in de omgeving van het plangebied blijkt dat de randen van de terp verstoord zijn¹³ en dat in een perceel ten westen van de dorpskern van Hitzum geen traditionele terplaag is aangetroffen¹⁴ (onderzoeksmeldingen 4650, 4651, 4662, 4663, 4667, 8173, 26081 en 26134). (zie verder paragraaf 2.3, *Korte bewoningsgeschiedenis*).

Ondergrondse bouwhistorische waarden

De kaart van het KICH (Kennisinfrastuctuur Cultuurhistorie) is per 1 januari 2013 niet meer beschikbaar. Een alternatieve kaart wordt aangeboden op <https://www.atlasleefomgeving.nl/>. Op de hier aanwezige leefomgevingkaart zijn ter plaatse van locaties en de directe omgeving geen ondergrondse bouwhistorische waarden weergegeven.

¹³ de Langen, e.a., 1996 en 2000.

¹⁴ Roller, 2008.

2.5 Archeologische verwachting

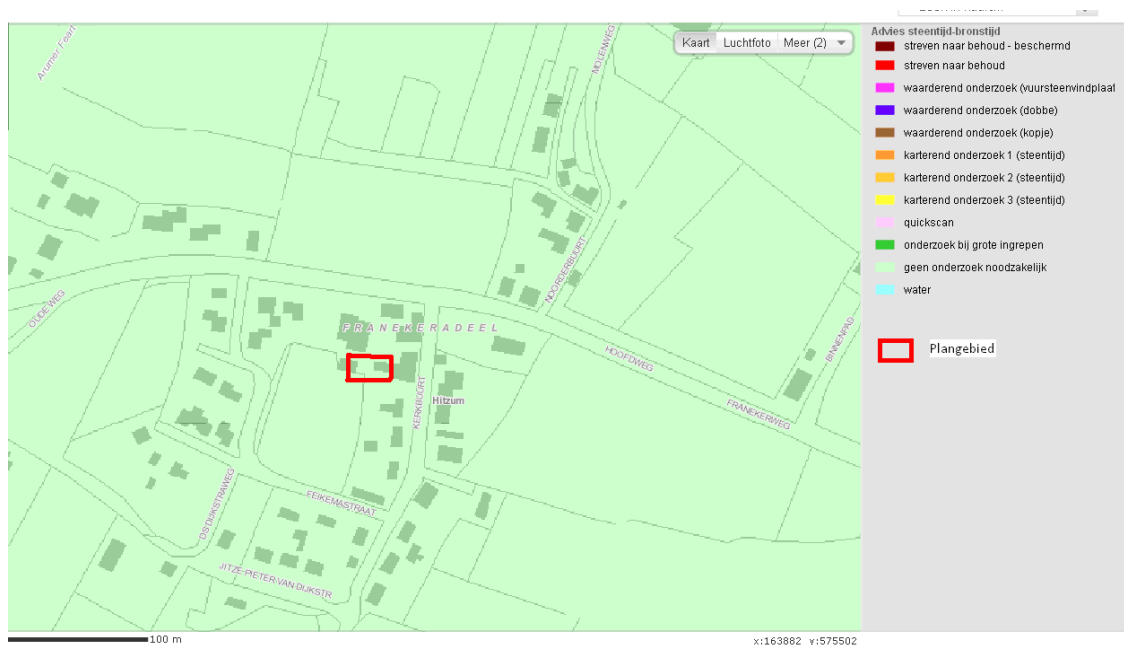
Bestaande verwachtingskaarten

Gemeentelijke verwachtingskaart

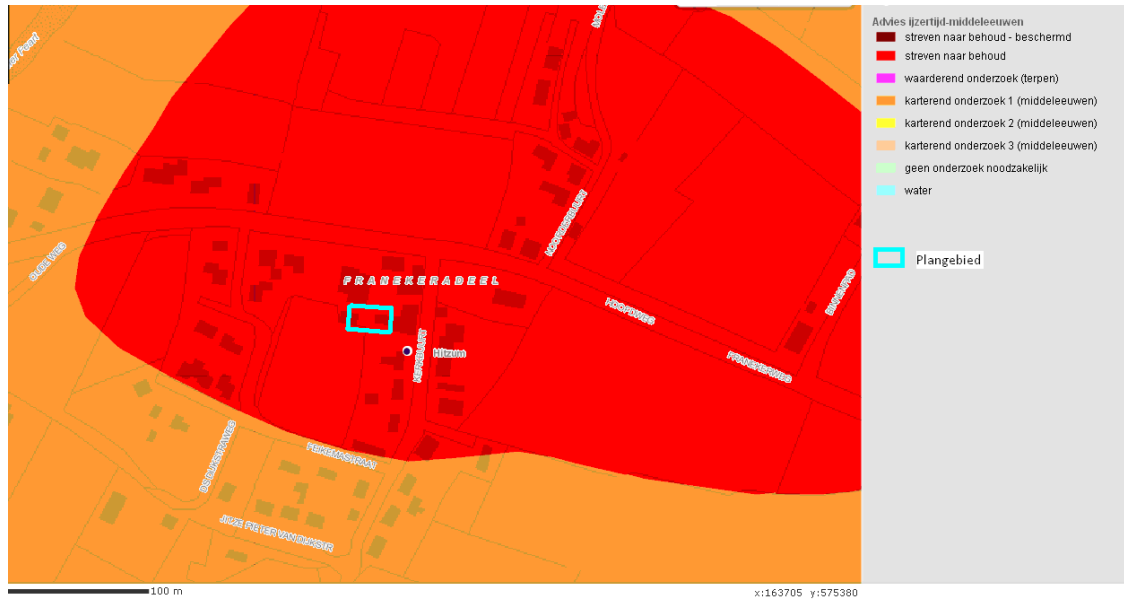
De gemeente Franekeradeel heeft geen eigen beleidskaart archeologie en volgt de provinciale archeologische verwachtingskaart, de FAMKE (Friese Archeologische Monumentenkaart Extra).

Provinciale verwachtingskaart

Voor de periode steentijd - bronstijd is volgens de FAMKE geen onderzoek nodig (afb. 8). Op de FAMKE is het advies voor het plangebied streven naar behoud voor de periode ijzertijd - middeleeuwen (afb. 9). Van deze terreinen is bekend dat zij waardevolle archeologische resten uit de periode bronstijd en later bevatten. In veel gevallen betreft het AMK-terreinen, maar het kunnen ook terreinen zijn die bij gemeente of provincie bekend staan als archeologisch waardevol. Vaak zijn deze gebieden in het bestemmingsplan opgenomen als 'archeologisch waardevol gebied', met daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel. De provincie raadt af om in deze gebieden ingrepen te verrichten, die het bodemarchief kunnen schaden.

Afbeelding 8: Het plangebied (rood kader) op een uitsnede van de advieskaart steentijd - bronstijd. Bron: FAMKE.

Afbeelding 9: Het plangebied (lichtblauw kader) op een uitsnede van de advieskaart ijzertijd - middeleeuwen.
Bron: FAMKE.

Gespecificeerde archeologische verwachting

Datering

Hitzum is gelegen op een kwelderwal met hierop de terpenreeks Almenun, Hitzum, Achlum-Spannum, Dronrijp en Marssum. De terpen zijn in de midden-ijzertijd opgeworpen op de kwelderwal, waardoor vanaf dat moment bewoning mogelijk was in het kweldergebied. De historische kern van Hitzum is gebouwd op een complex van dergelijke terpen. In het plangebied kunnen resten vanaf de late ijzertijd worden aangetroffen.

Complextype

Midden-ijzertijd - nieuwe tijd: de complextypen die kunnen worden verwacht hangen samen met sedentaire bewoning die vooral bestaat uit kunstmatig verhoogde nederzettingen en huisplaatsen (terpen). Ook kunnen sporen van agrarische activiteit en nederzettingsafval in de vorm van ophoog- en dempingslagen worden aangetroffen.

Omvang

Eventueel aan te treffen archeologische vindplaatsen zullen waarschijnlijk niet binnen het plangebied te begrenzen zijn. Enerzijds door de beperkte omvang van het plangebied, anderzijds door de omvang van de te vinden vondstcomplexen.

Diepteligging

Archeologische resten kunnen worden aangetroffen vanaf de fundering van het dorpshuis, bijvoorbeeld terplagen. Uit de beschikbare gegevens is niet bekend hoe diep deze lagen liggen. Over het algemeen kunnen terplagen afhankelijk van de locatie op de terp in dikte variëren van enkele decimeters tot enkele meters, wanneer ze ongeroerd zijn.

Locatie

De verwachte resten kunnen in het gehele plangebied worden aangetroffen. Verwacht wordt dat in het gedeelte dat is afgegraven (bij de kaatskantine) zich geen resten meer bevinden.

Uiterlijke kenmerken

- Kunstmatige ophogingen: plaggenlagen.
- Cultuurlagen: donkere lagen doorspekt met aardewerk, houtskool en bot.
- Grondsporen: palen (huizen en schuren), kuilen, greppels en putten.

Projectnr. 264075
augustus 2013, revisie definitief 00

- Agrarische activiteit: erfscheidingen (greppels, palenrijtjes).
- Nederzettingsafval: ophooglagen en dempingen doorspekt met aardewerk, pijpjaarde, houtskool en bot.

Mogelijke verstoringen

Het deel van het plangebied dat binnen het kaatsveld valt, ligt 0,7 m lager en is afgegraven. Hier kunnen de terplagen verdwenen zijn. Op de terp heeft van noord naar zuid het tracé van de stoomtramlijn Franeker - Achlum gelopen, wat geleid heeft tot aanzienlijke verstoringen. Deze verstoringen zullen echter het plangebied mogelijk niet bereikt hebben, aangezien deze een eindje van de oude spoorlijn af ligt. Ook de bouw van de boerderijen in de late middeleeuwen - nieuwe tijd kan de bodem hebben verstoord. Ter plaatse van de garage en de kaatskantine liggen betonnen platen als fundering. De bovengrond zal iets verstoord zijn maar de gebouwen zijn niet gefundeerd zodat wordt verwacht dat verstoringen beperkt zijn gebleven.

2.6 Conclusies en advies voor vervolgonderzoek

Binnen het plangebied worden resten verwacht uit de perioden midden ijzertijd - nieuwe tijd, voornamelijk samenhangend met terpbewoning. Er geldt een lage verwachting ten aanzien van steentijdvindplaatsen (kleine kampementen van jagers/verzamelaars). Voor de periode steentijd - bronstijd is volgens de FAMKE dan ook geen onderzoek nodig.

Op de FAMKE is het advies voor het plangebied streven naar behoud voor de periode ijzertijd - middeleeuwen.

Verwacht wordt dat de bodem binnen het gehele plangebied mogelijk is verstoord door licht agrarisch landgebruik (o.a. ploegen) en terpafgraving. Ter plaatse van de garage en de kaatskantine liggen betonnen platen als fundering. De bovengrond zal iets verstoord zijn maar de gebouwen zijn niet gefundeerd zodat wordt verwacht dat verstoringen beperkt zijn gebleven.

Op basis van bovenstaande gegevens wordt geadviseerd om binnen het plangebied (uitbreiding dorpshuis) een archeologisch inventariserend veldonderzoek door middel van boringen, karterende fase, uit te voeren.

Het karterend booronderzoek dient zich te richten op het in beeld brengen van de bodemopbouw, eventuele verstoringen en er dient te worden gelet op het voorkomen van archeologische indicatoren, met name vuursteen en houtskool. Tevens dient de aan- of afwezigheid van archeologische resten te worden bepaald.

3 Veldonderzoek

3.1 Doel- en vraagstelling

Doel: het doel van het inventariserend veldonderzoek is het toetsen van de archeologische verwachting, zoals deze op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek is opgesteld.

Het uitgevoerde onderzoek betreft een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen, karterende fase. Een karterend onderzoek heeft als doel het in kaart brengen van eventuele verstoringen in de bodem, het verkrijgen van enig inzicht in de bodemopbouw van het gebied en het bepalen van de aan- of afwezigheid van archeologische vindplaatsen.

Vraagstelling:

- Wat is de bodemopbouw en zijn er aanwijzingen voor bodemverstoringen?
- Is er binnen het plangebied een vindplaats aanwezig en/of zijn er archeologische indicatoren aangetroffen die hierop kunnen wijzen? Zo ja, wat is de aard, conserveringstoestand en datering van deze indicatoren/vindplaats?
- Indien archeologische lagen aanwezig zijn; op welke diepte bevinden deze zich en wat is de maximale diepte?
- Waaruit bestaat of bestaan deze archeologische laag of lagen?
- In welke mate wordt een eventueel aanwezige vindplaats verstoord door realisatie van geplande bodemingrepen?
- Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?
- In welke mate stemmen de resultaten van het veldwerk overeen met de verwachtingen van de bureaustudie?

3.2 Onderzoekopzet en werkwijze

Datum uitvoering	15 augustus 2013
Veldteam	J. Tolsma (KNA-archeoloog)
Weersomstandigheden	half bewolkt, circa 20°C
Boortype	10 cm Edelman, in combinatie met een 3 cm guts.
Positionering boringen (boorgrid)	4 boringen zoveel mogelijk verspreid over het plangebied, voor zover geen bebouwing aanwezig.
Methode conform Leidraad SIKB ¹⁵	Karterend booronderzoek, waarbij conform FAMKE karterend onderzoek 1 (minimaal 12 boringen per hectare). (Hier wordt met 4 boringen op 256 m ² ruimschoots aan voldaan)
Oriëntatie grid t.o.v. geomorfologie/paleo-landschap	N.v.t.
Wijze inmeten boringen	inmeten ten opzichte van bebouwing
Overige toegepaste methoden	N.v.t.
Wijze onderzoek / beschrijving boorkolom	NEN 5104, ASB
Verzamelmethode archeologische indicatoren	Snijden/brokkelen
Bemonstering	N.v.t.

¹⁵ Tol e.a. 2006.

Vondstzichtbaarheid aan oppervlak	Nihil (bestrating en groenzone)
Omschrijving oppervlaktekartering	N.v.t.

3.3 Resultaten

Voor een overzicht van de boringen wordt verwezen naar de boorprofielen in bijlage 3 en de situatiekaart in de kaartenbijlage.

- *Bodemopbouw:* Bij drie van de vier boringen (1, 2 en 3) is sprake van klinkers van 0,05 m, gevolgd door zandcunet van 0,15 meter, waaronder terplagen liggen. In boring 2 lag onder het cunetzand een betonnen vloer, waarschijnlijk behorend bij een later gebouwde garage. Boring 2 is derhalve op 0,25 m-mv gestaakt. Door dat boring 1 en 2 anders zeer dicht bij elkaar zouden komen te liggen is er niet voor gekozen om boring 2 opnieuw te zetten. In boring 4 bestond de top uit een 0,8 m dikke homogeen zandige kleilaag (geroerd maar wel zeer vast pakket) met daaronder terplagen.

Onder het cunetzand/respectievelijk de geroerde laag, minimaal vanaf 0,2 m-mv en max. 0,8 m-mv bevinden zich afwisselend licht tot matig humeuze sterk tot zwak siltige kleilagen, soms zandig en soms met zandlaagjes. Het pakket is gelaagd, matig tot soms sterk mesthoudend. Plaggen zijn in de boringen niet waargenomen. Het betreft hier waarschijnlijk lagen behorende bij de terp. De natuurlijke kwelder begint tussen de 0,65 en 2,05 m -mv en bestaat uit zwak tot sterk siltige, matig tot sterk zandige, klei, soms met schelpjes.

- *Archeologie:* Tijdens het veldonderzoek zijn in alle drie de doorgezette boringen fosfaatvlekken aangetroffen. In twee boringen van de drie doorgezette boringen zijn puin- en houtskoolresten en in één boring ook stukjes aardewerk (mogelijk terpaardewerk) en kalk aangetroffen. In boring 1 en 4 zijn puin- en houtskoolresten aangetroffen tussen 0,2 en 0,5 m -mv (boring 1) en tussen 0,8 en 1,5 m -mv (boring 4). Het puin is oud maar zeer fragmentarisch. In boring 1 werden ook kalk- en keramiekresten herkend. De kalkresten (kalkmortel) werden op een diepte tussen 0,5 en 0,6 m aangetroffen. De keramiekresten zijn zeer fragmentarisch en niet dateerbaar.

4 Conclusies en advies

4.1 Conclusies

Aan de hand van de resultaten van het uitgevoerde bureau- en veldonderzoek, kunnen de volgende antwoorden worden geformuleerd op de in hoofdstuk 3 genoemde onderzoeksvragen:

- Wat is de bodemopbouw en zijn er aanwijzingen voor bodemverstoringen?

Zie paragraaf 3.3.1 voor de bodemopbouw. Er zijn duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van terplagen. In boring 2 ligt de diepte van de natuurlijke kwelderlagen relatief ondiep ten opzichte van de andere doorgezette boringen (ongeveer 1 meter ondieper). Dit heeft als oorzaak dat hier de terp is afgegraven. De bovenste 0,8 m van de locatie van boring 4 lijkt te zijn verstoord. Alhoewel hier in principe terplagen zouden kunnen worden verwacht is sprake van een homogeen geroerd pakket.

- Is er binnen het plangebied een vindplaats aanwezig en/of zijn er archeologische indicatoren aangetroffen die hierop kunnen wijzen? Zo ja, wat is de aard, conserveringstoestand en datering van deze indicatoren/vindplaats?

Ja, er is sprake van een terp. Er zijn geen dateerbare vondsten gedaan. Eén stukje aardewerk lijkt terpaardewerk te zijn. De conserveringstoestand van de vindplaats lijkt goed te zijn.

- Indien archeologische lagen aanwezig zijn; op welke diepte bevinden deze zich en wat is de maximale diepte?

Onder het cunetzand bevinden zich terplagen (0,2 tot maximaal 2,05 m-mv) Het pakket is gelaagd, licht tot sterk niet mesthoudend. Er zijn in de boringen geen pluggen aangetoond. In twee boringen zijn puin- en houtskoolresten aangetroffen en in één boring werd ook kalk- en aardewerkresten herkend. De natuurlijke kwelder begint tussen de 0,65 en 2,05 m -mv en bestaat uit zwak tot sterk siltige, matig tot sterk zandige, klei, soms met schelpjes.

- Waaruit bestaat of bestaan deze archeologische laag of lagen?

Terplagen.

- In welke mate wordt een eventueel aanwezige vindplaats verstoord door realisatie van geplande bodemingrepen?

Voor zover de bouw van de aanbouw van het dorpshuis dieper gaat dan 0,2 m -mv worden de terplagen verstoord (m.u.v. de zone rondom boring 4, hier is dat vanaf 0,8 m-mv). Met name de geplande ontgravingen ter plaatse van de funderingen zullen derhalve terplagen verstoren. De funderingspalen (alleen ter plaatse van de buitenmuren te slaan) zullen zorgen voor een minimale verstoring van de terplagen.

- Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Er zou moeten worden gebouwd zonder te graven/funderen. Dit lijkt niet haalbaar gezien de bodemgesteldheid. De verstoring is al minimaal. Alleen ter plaatse van de buitenmuren is sprake van een smalle ontgravingstrook.

- In welke mate stemmen de resultaten van het veldwerk overeen met de verwachtingen van de bureaustudie?

De bureaustudie gaf reeds aan dat een verstoring tot op zekere diepte aanwezig zou zijn met hieronder, eventueel intacte terplagen en/of een intacte kwelderwal met resten van bewoning. Deze zijn ook aangetroffen.

- Wat zijn de aanbevelingen? Is nader onderzoek noodzakelijk? En zo ja, waaruit kan deze bestaan?

Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek ten behoeve van de uitbreiding van het dorpshuis aan de Kerkbuurt 4 te Hitzum, gemeente Franekeradeel

Projectnr. 264075
augustus 2013, revisie definitief 00

Er is een karterend booronderzoek uitgevoerd, met als doel het vaststellen van de aan- of afwezigheid van archeologische vindplaatsen. Tijdens het uitgevoerde onderzoek is een vindplaats aangetroffen. Zie verder selectieadvies.

4.2 (Selectie)advies

Tijdens het uitgevoerde onderzoek is een vindplaats aangetroffen.

De verstoring van de bodem houdt op basis van de planvorming in dat er ter plaats van de toekomstige muren een ontgraving plaatsvindt van 0,7 diep en ongeveer 0,8 m breed (t.p.v. maaiveld) en dan alleen ter hoogte van de garages omdat dit deel van het plangebied hoger ligt dan het kaatsveld. Inpandig zal ter hoogte van de garages maximaal 40 cm worden afgegraven (waarvan 30 cm ophoogzand). Deze verstoringen zijn wat betreft oppervlakte en diepte vrij minimaal. Ook is er sprake van vervanging van bestaande bebouwing. Op basis hiervan wordt geadviseerd de te ontgraven zone archeologisch te begeleiden onder protocol opgraven. Hierbij kunnen eventueel aanwezige resten worden verzameld. Het betreft hier dan vooral een profielopname. Op basis van dit advies heeft informatief overleg plaatsgevonden met de provinciaal archeoloog. Deze kon zich, gezien de omstandigheden, vinden in het selectieadvies.

Voor een archeologische begeleiding is een Programma van Eisen (PvE) noodzakelijk. Dit PvE dient door de bevoegde overheid te zijn goedgekeurd.

Bovenstaand advies is gebaseerd op de voorgenomen plannen zoals zij nu bekend zijn. Mochten er andere/meer ingrepen plaatsvinden, dan zal het advies mogelijk moeten worden herzien.

Ingenieursbureau Oranjewoud B.V.
Heerenveen, december 2013

Literatuur en geraadpleegde bronnen

Barends et. al., 1986: *Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering*. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.

Berendsen, H.J.A. 2008 (5^e druk): *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en geomorfologie*. Van Gorcum, Assen.

Berendsen, H.J.A. 2000 (2^e druk): *Landschappelijk Nederland*. Van Gorcum, Assen.

Berkel, G. van & K. Samplonius, 2006: *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*. Het Spectrum, Houten.

Es, W. van, H. Sarfatij & P.J. Woltering, 1988: *Archeologie in Nederland, de rijkdom van het bodemarchief*. Meulenhoff Informatief, Amsterdam / ROB, Amersfoort.

Koomen, A.J.M. & G.J. Maas, 2004: *Geomorfologische Kaart Nederland (GKN). Achtergronddocument bij het landsdekkende digitale bestand (Alterra-rapport 1039)*. Alterra, Wageningen.

Kuiper, M. 2006/2007: *Atlas van Topografische kaarten Nederland 1955 -1965*. Uitgeverij 12 Provinciën, Landsmeer.

Langen, G.J. de e.a., 1996: *Archeologisch onderzoek ten behoeve van het Bestemmingsplan Buitengebied 1995 (RAAP-rapport 145)* RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Langen, G.J. de e.a., 2000: *De terpenreeks van Hitzum (groep 18 D), gemeente Harlingen en Franekeradeel, waarderend archeologisch onderzoek (RAAP-rapport 245)*. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

Mulder, F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong (eds), 2003: *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten.

Pater, B.C. de & B. Schoenmaker, 2005: *Grote atlas van Nederland 1930-1950*. Asia Major, Zierikzee.

Raemaekers, D.C.M., 2005. Het Vroeg- en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden- en West-Nederland. In: Deeben, J., Drenth, E. et al (red.) 2005. *De Steentijd van Nederland*. Archeologie 11/12, Stichting Archeologie, Zutphen, pp. 261-283.

Roller, G.J., 2008: *Archeologisch inventariserend veldonderzoek dmv bureau- en booronderzoek aan de Hoofdweg te Hitzum, gem. Franekeradeel (Frl.) (MUG-Publicaties 2008/02)*. MUG, Leek.

Stiboka, 1976: *Bodemkaart van Nederland (schaal 1:50.000). Toelichting bij kaartblad 05 West en Oost Harlingen*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

Versfelt H.J. & M. Schoor, 2005: *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland. 1819-1829*. Heveskes Uitgevers, Groningen/Veendam.

Vos, P. en Kiden, P., 2005. De landschapsvorming tijdens de steentijd. In: Deeben, J., Drenth, E. et al (red.), 2005. *De Steentijd van Nederland*. Archeologie 11/12, Stichting Archeologie, Zutphen, pp. 7-38.

Wolters-Noordhoff, 1990: *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000, 2 Noord-Nederland 1, 1983 - 1989*. Uitgeverij Wolters -Noordhoff BV, Groningen.

Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek ten behoeve van de uitbreiding van het dorpshuis aan de Kerkbuurt 4 te Hitzum, gemeente Franekeradeel

Projectnr. 264075
augustus 2013, revisie definitief 00

Kaarten

Topografische kaart 1:25000

Bodemkaart van Nederland, 1:50000, kaartblad 05 West en Oost

Minuutplan gemeente Franekeradeel

Internet

<http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

<http://watwaswaar.nl/>

<http://www.ahn.nl/>

<http://www.bodemdata.nl/>

<http://www.fryslan.nl/famke>

<http://www.plaatsengids.nl/>

<https://www.atlasleefomgeving.nl/>

<https://kadaata.kadaster.nl/>

Bijlage 1: Archeologische perioden

Als bijlage op de resultaten en verzamelde gegevens wordt hieronder een algemene ontwikkeling van de bewonersgeschiedenis in Nederland geschetst.

Gedurende het **paleolithicum** (300.000-8800 voor Chr.) hebben moderne mensen (homo sapiens) onze streken tijdens de warmere perioden wel bezocht, doch sporen uit deze periode zijn zeldzaam en vaak door latere omstandigheden verstoord. De mensen trokken als jager-verzamelaars rond in kleine groepen en maakten gebruik van tijdelijke kampementen. De verschillende groepen jager-verzamelaars exploiteerden kleine territoria, maar verbleven, afhankelijk van het seizoen, steeds op andere locaties.

In het **mesolithicum** (8800-4900 voor Chr.) zette aan het begin van het Holoceen een langdurige klimaatsverbetering in. De gemiddelde temperatuur steeg, waardoor geleidelijk een bosvegetatie tot ontwikkeling kwam en de variatie in flora en fauna toenam. Ook in deze periode trokken de mensen als jager-verzamelaars rond. Voorwerpen uit deze periode bestaan voornamelijk uit voor de jacht ontworpen vuurstenen spitsjes.

De hierop volgende periode, het **neolithicum** (5300-2000 voor Chr.), wordt gekenmerkt door een overschakeling van jager-verzamelaars naar sedentaire bewoners, met een volledig agrarische levenswijze. Deze omwenteling ging gepaard met een aantal technische en sociale vernieuwingen, zoals huizen, geslepen bijlen en het gebruik van aardewerk. Door de productie van overschot kon de bevolking gaan groeien en die bevolkingsgroei had tot gevolg dat de samenleving steeds complexer werd. Uit het neolithicum zijn verschillende grafmonumenten bekend, zoals hunebedden en grafheuvels.

Het begin van de **bronstijd** (2000-800 voor Chr.) valt samen met het eerste gebruik van bronzen voorwerpen, zoals bijlen. Het gebruik van vuursteen was hiermee niet direct afgelopen. Vuursteenmateriaal uit de bronstijd is meestal niet goed te onderscheiden van dat uit andere perioden. Het aardewerk is over het algemeen zeldzaam. De grafheuveltraditie die tijdens het neolithicum haar intrede deed werd in eerste instantie voortgezet, maar rond 1200 voor Chr. vervangen door begravingen in urnenvelden. Het gaat hier om ingegraven urnen met crematieresten waar overheen kleine heuveltjes werden opgeworpen, eventueel omgeven door een greppel.

In de **ijzertijd** (800-12 voor Chr.) werden de eerste ijzeren voorwerpen gemaakt. Ten opzichte van de bronstijd traden er in de aardewerktraditie en in het gebruik van vuursteen geen radicale veranderingen op. De mensen woonden in verspreid liggende hoeven of in nederzettingen van enkele huizen. Op de hogere zandgronden ontstonden uitgebreide omwalde akkercomplexen (celtic fields). In deze periode werden de kleigebieden ook in gebruik genomen door mensen afkomstig van de zandgebieden. Opvallend zijn de verschillen in materiële welstand. Er zijn zogenaamde vorstengraven bekend in Zuid-Nederland, maar de meeste begravingen vonden plaats in urnenvelden.

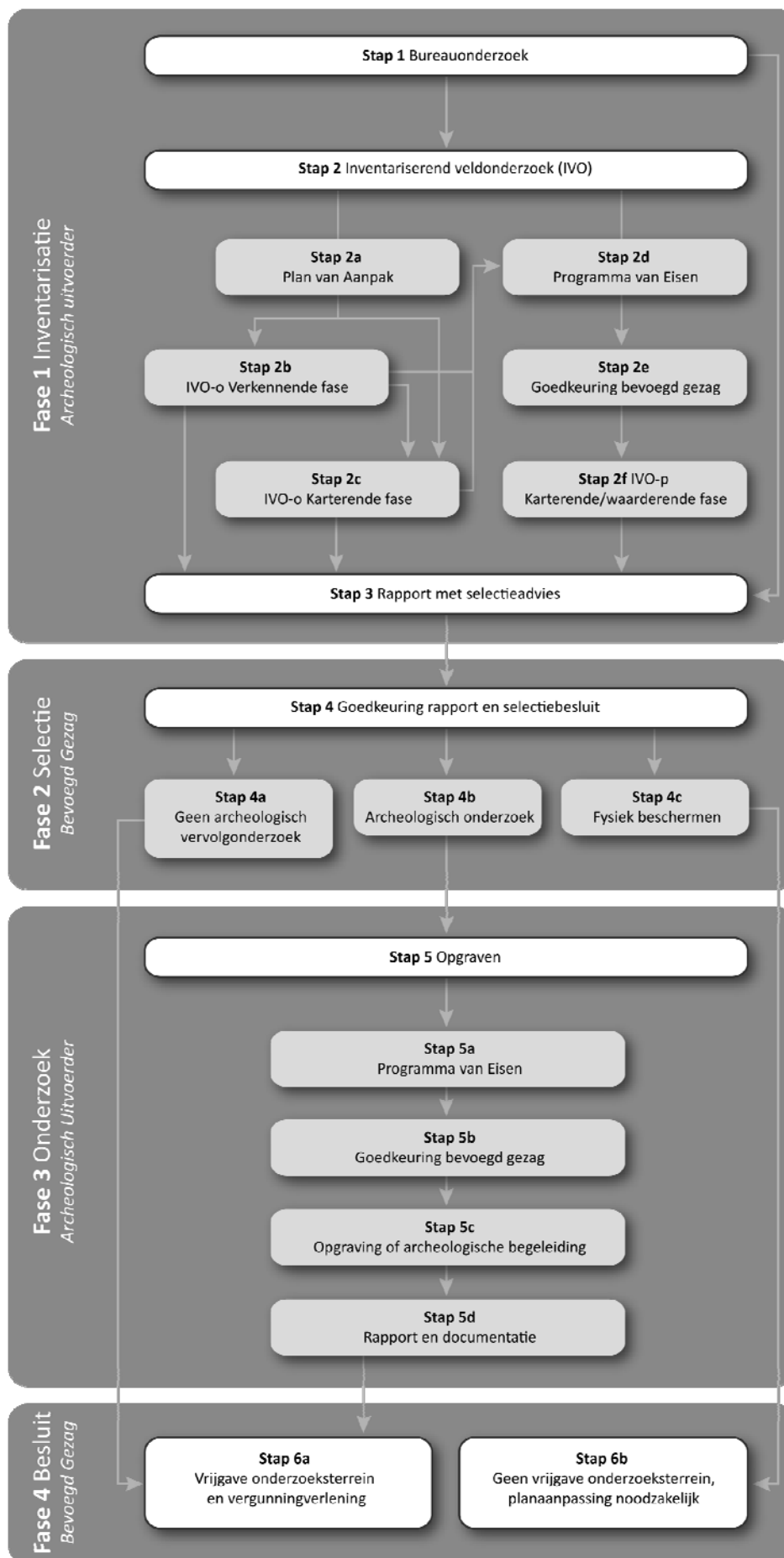
Met de **Romeinse tijd** (12 voor Chr. tot 450 na Chr.) eindigt de prehistorie en begint de geschreven geschiedenis. In 47 na Chr. werd de Rijn definitief als rijksgrens van het Romeinse Rijk ingesteld. Ter controle van deze zogenaamde *limes* werden langs de Rijn *castella* (militaire forten) gebouwd. De inheems leefwijze handhaafde zich wel, ook al werd de invloed van de Romeinen steeds duidelijker in soorten aardewerk (o.a. gedraaid) en een betere infrastructuur. Onder meer ten gevolge van invallen van Germaanse stammen ontstond er instabiliteit wat uiteindelijk leidde tot het instorten van de grensverdediging langs de Rijn.

Over de **middeleeuwen** (450-1500 na Chr.), en met name de vroege middeleeuwen (450-1000 na Chr.), zijn nog veel zaken onbekend. Archeologische overblijfselen zijn betrekkelijk schaars. De politieke macht was na het wegvallen van de Romeinen in handen gekomen van regionale en lokale hoofdliden. Vanaf de 10^e eeuw ontstaat er weer enige stabiliteit en is een toenemende feodalisering zichtbaar. Door bevolkingsgroei en gunstige klimatologische omstandigheden werd in deze periode een begin gemaakt met het ontginnen van bos, heide en veen. Veel van onze huidige steden en dorpen dateren uit deze periode.

De hierop volgende periode 1500 – heden wordt aangeduid als **nieuwe tijd**.

Bijlage 2: Archeologische Monumentenzorg (AMZ)

- schematisch overzicht AMZ
- verklarende woordenlijst AMZ

Verklarende woordenlijst Archeologische Monumentenzorg (AMZ)

Archeologische begeleiding (STAP 5c)

Een archeologische begeleiding wordt uitgevoerd wanneer proefsleuven of een opgraving niet mogelijk zijn door bijvoorbeeld civieltechnische beperkingen.

Archeologische indicatoren

Hiermee worden aanwijzingen in de bodem bedoeld die duiden op menselijke activiteiten in het verleden, zoals aardewerkscherven, houtskool, botmateriaal, vondstlagen, etc.

Archis

Archeologisch informatiesysteem voor Nederland. Een digitale databank met gegevens over archeologische vindplaatsen en terreinen.

Bureauonderzoek (STAP 1)

Het bureauonderzoek is een rapportage waarin een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel wordt opgesteld aan de hand van geomorfologische en bodemkaarten, de Archeologische Monumentenkaart (AMK), het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS), historische kaarten en archeologische publicaties.

Fysiek beschermen (STAP 4c)

De archeologische resten blijven in de bodem behouden door bijvoorbeeld planaanpassingen.

Geofysisch onderzoek

Meetapparatuur brengt archeologische verschijnselen in de bodem driedimensionaal in kaart zonder te boren of te graven. Dit kan bijvoorbeeld door radar-, weerstandsonderzoek of elektromagnetische metingen.

Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Dit model geeft op detailniveau voor het plangebied aan wat aan archeologische vindplaatsen aanwezig kan zijn. Op basis van dit verwachtingsmodel wordt bepaald of een inventariserend veldonderzoek nodig is en wat de juiste methode is om eventueel aanwezige archeologische resten aan te tonen.

Inventariserend veldonderzoek (IVO) (STAP 2)

Tijdens een inventariserend veldonderzoek worden archeologische waarden in het veld geïnventariseerd en gedocumenteerd. Waar is wat in de bodem aanwezig? De inventarisatie kan bestaan uit een inventariserend veldonderzoek-overig (door middel van een booronderzoek, veldkartering en/of geofysisch onderzoek) en/of een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven. Wat de beste methode is, hangt sterk af van de omstandigheden en de aard van de vindplaats.

Inventariserend veldonderzoek - overig (IVO-o) (STAP 2b of 2c)

Bij een Inventariserend veldonderzoek - overig door middel van boringen (IVO-o) worden boringen gezet door middel van een handboor of guts.

Inventariserend veldonderzoek -proefsleuven (IVO-p) (STAP 2f)

Proefsleuven zijn lange sleuven van twee tot vijf meter breed die worden aangelegd in de zones waar aanwijzingen zijn voor het aantreffen van archeologische vindplaatsen.

Inventariserend veldonderzoek (IVO) - Verkennende fase (STAP 2b)

Wanneer bij het bureauonderzoek onvoldoende gegevens beschikbaar zijn om een gespecificeerd verwachtingsmodel op te stellen, wordt een inventariserend veldonderzoek - verkennende fase uitgevoerd. In deze fase wordt onderzocht of de bodem nog intact is, wat de bodemopbouw is en hoe deze invloed heeft gehad op de locatiekeuze van de mens in het verleden. Het onderzoek is bedoeld om kansarme zones om archeologische resten aan te treffen uit te sluiten en kansrijke zones te selecteren voor vervolgonderzoek. Een verkennend onderzoek kent een relatief lage onderzoeksintensiteit en wordt meestal uitgevoerd door middel van boringen.

Inventariserend veldonderzoek (IVO) - Karterende fase (STAP 2c of 2f)

Tijdens een inventariserend veldonderzoek - karterende fase wordt het plangebied systematisch onderzocht op de aanwezigheid van archeologische sporen en/of vondsten. De intensiteit van onderzoek is groter dan in de

verkennende fase, bijvoorbeeld door een groter aantal boringen per hectare of door het aanleggen van proefsleuven.

Inventariserend veldonderzoek (IVO) - Waarderende fase (STAP 2f)

Tijdens de waarderende fase wordt aangegeven of de aangetroffen archeologische vindplaatsen behoudenswaardig zijn. Dat betekent dat de aard, omvang, datering, conservering en inhoudelijke kwaliteit van de vindplaats(en) wordt vastgesteld. Wanneer de waardering van de archeologische resten laag is, hoeft geen verder archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd. Het plangebied wordt 'vrijgegeven'. Wanneer de resten behoudenswaardig zijn, wordt in eerste instantie behoud in situ (ter plekke in de bodem) nagestreefd. Wanneer dit door de voorgenomen ontwikkelingen niet mogelijk is, wordt vervolgonderzoek uitgevoerd in de vorm van een opgraving of archeologische begeleiding. Vaak wordt deze fase gecombineerd uitgevoerd met het inventariserend veldonderzoek karterende fase.

Opgraving (STAP 5c)

Wanneer door de toekomstige ontwikkelingen aanwezige archeologische resten in de bodem niet behouden kunnen worden, wordt een opgraving uitgevoerd. Tijdens de opgraving worden archeologische resten gedocumenteerd, gefotografeerd en bestudeerd. Hierdoor wordt informatie over het verleden zo goed mogelijk vastgelegd en behouden.

Plan van Aanpak (PvA) (STAP 2a)

Voor een booronderzoek is een Plan van Aanpak (PvA) noodzakelijk. Het PvA beschrijft hoe het veldwerk wordt uitgevoerd en uitgewerkt.

Programma van Eisen (PvE) (STAP 2d of 5a)

Voor het uitvoeren van een inventariserend veldonderzoek - proefsleuven, archeologische begeleiding of opgraving is een Programma van Eisen (PvE) noodzakelijk. Het PvE beschrijft het doel, vraagstelling en uitvoeringsmethode van het archeologisch onderzoek. Dit document wordt beschouwd als basisdocument voor archeologisch veldonderzoek waarmee de inhoudelijke kwaliteit gewaarborgd wordt. Het PvE wordt goedgekeurd door het bevoegd gezag (gemeente, provincie of het rijk).

Quickscan

In een quickscan wordt geïnventariseerd of en waar archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd.

Selectieadvies (STAP 3)

In het selectieadvies wordt op archeologisch inhoudelijke argumenten het advies gegeven welke delen van het plangebied vrijgegeven kunnen worden voor verdere ontwikkeling en welke delen behouden of opgegraven moeten worden.

Selectiebesluit (STAP 4)

De bevoegde overheid (gemeente, provincie of soms het rijk) geeft op basis van het selectieadvies aan welke maatregelen genomen worden. De bevoegde overheid kan van het selectieadvies afwijken indien zij dat nodig acht.

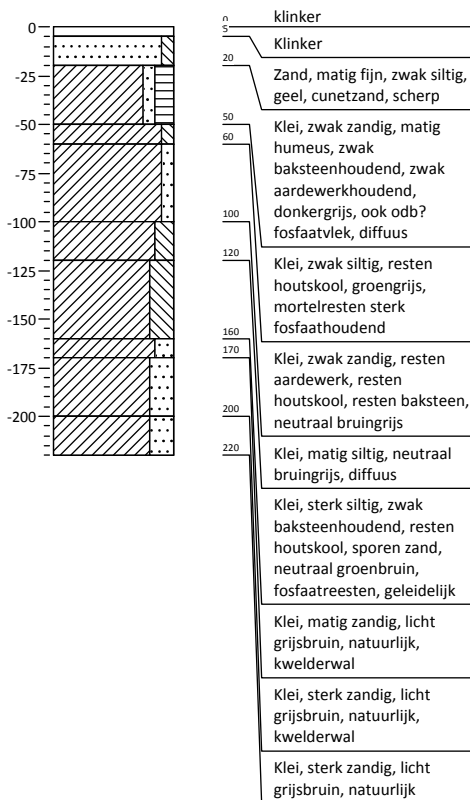
Veldkartering

Bij een veldkartering wordt het plangebied systematisch belopen om archeologische oppervlaktevondsten te verzamelen.

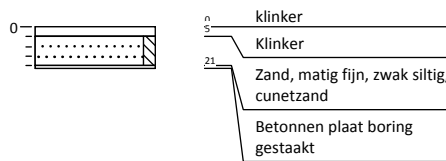
Bijlage 3 : Boorprofielen

Bijlage 3: Boorprofielen

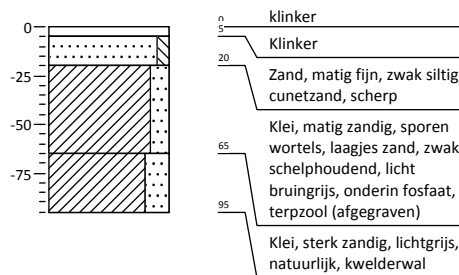
Boring: 01

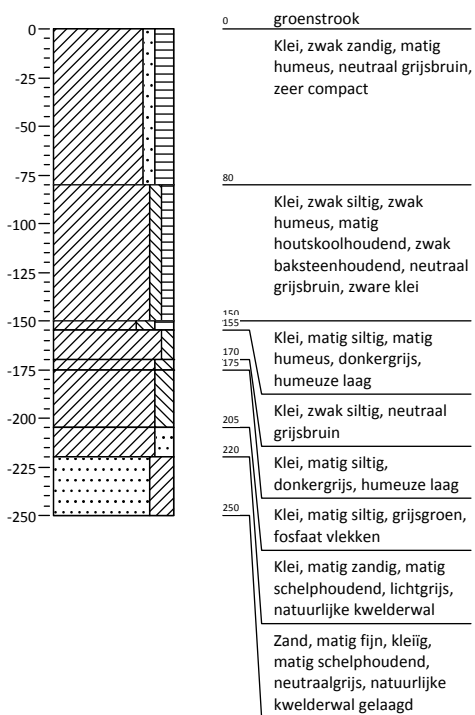
Boring: 02

Boring: 03

Boring: 04

Legenda (conform NEN 5104)

grind

	Grind, siltig
	Grind, zwak zandig
	Grind, matig zandig
	Grind, sterk zandig
	Grind, uiterst zandig

zand

	Zand, kleiig
	Zand, zwak siltig
	Zand, matig siltig
	Zand, sterk siltig
	Zand, uiterst siltig

veen

	Veen, mineraalarm
	Veen, zwak kleiig
	Veen, sterk kleiig
	Veen, zwak zandig
	Veen, sterk zandig

klei

	Klei, zwak siltig
	Klei, matig siltig
	Klei, sterk siltig
	Klei, uiterst siltig
	Klei, zwak zandig
	Klei, matig zandig
	Klei, sterk zandig

leem

	Leem, zwak zandig
	Leem, sterk zandig

overige toevoegingen

	zwak humeus
	matig humeus
	sterk humeus
	zwak grindig
	matig grindig
	sterk grindig

geur

- geen geur
- zwakke geur
- matige geur
- sterke geur
- uiterste geur

olie

- geen olie-water reactie
- zwakke olie-water reactie
- matige olie-water reactie
- sterke olie-water reactie
- uiterste olie-water reactie

p.i.d.-waarde

- >0
- >1
- >10
- >100
- >1000
- >10000

monsters

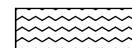
- geroerd monster
- ongeroerd monster

overig

- bijzonder bestanddeel
- Gemiddeld hoogste grondwaterstand
- grondwaterstand
- Gemiddeld laagste grondwaterstand

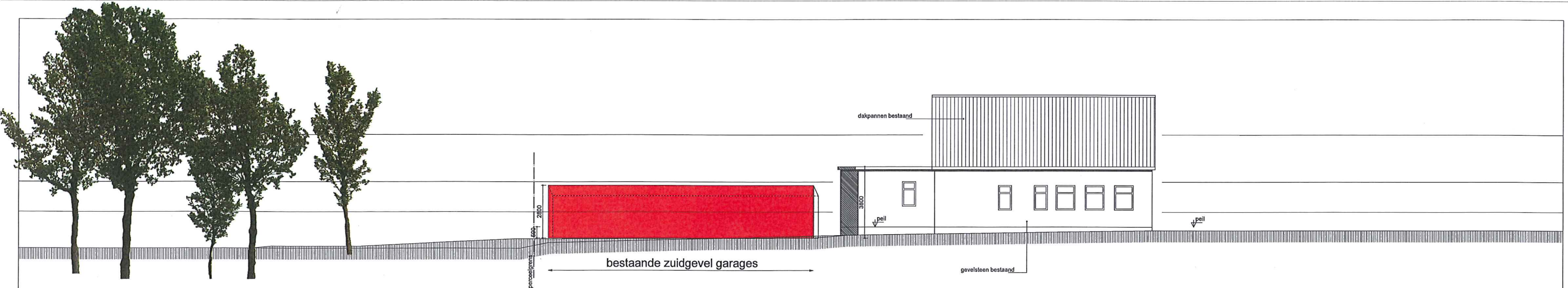
slib

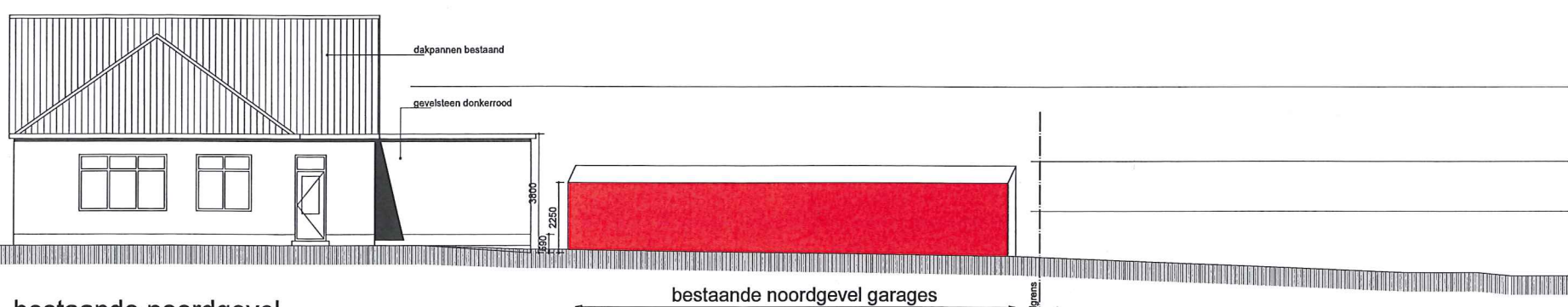
water

Kaartenbijlage

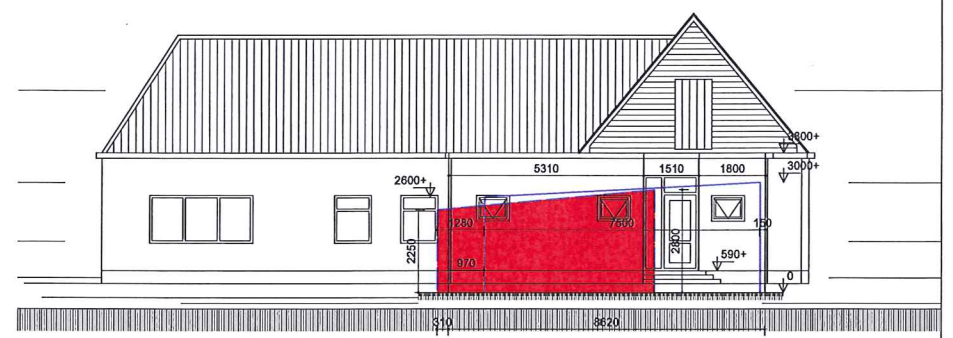
264075-S1	Situatiekaart met locatie boringen
264075-ARCHIS	AMK-terreinen, Waarnemingen en Onderzoeken uit ARCHIS
264075-PLAN	Plantekeningen uitbreiding dorps huis

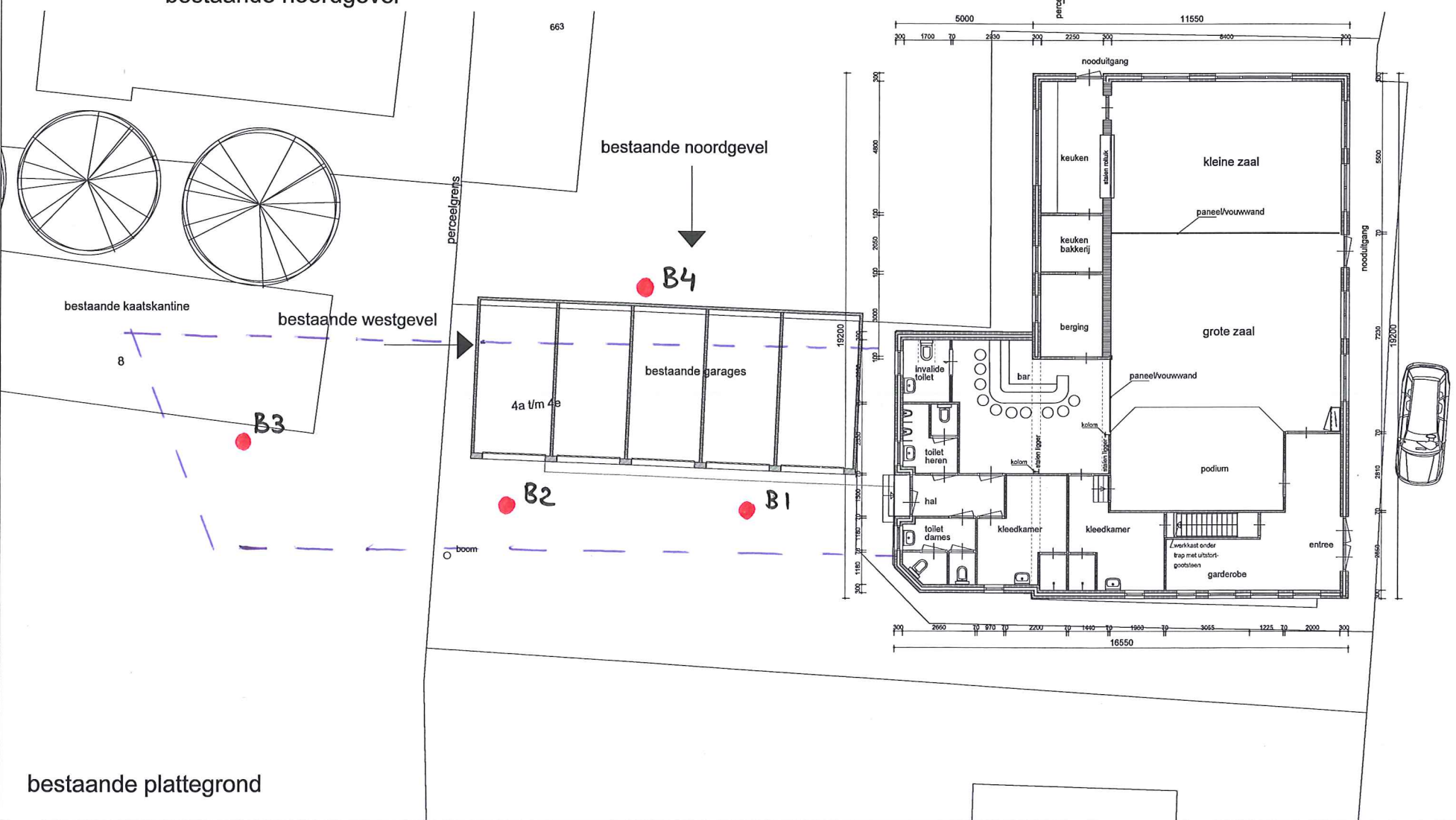
bestaande zuidgevel

bestaande noordgevel

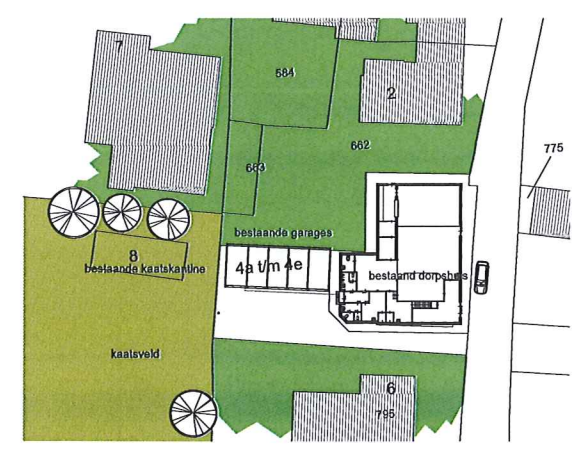

bestaande westgevel

bestaande plattegrond

B1 Boorpunten
 Geplande situatie

bestaande situatie
 schaal 1:500

kadastrale gegevens
 Kadastrale gemeente : TZUM
 Sectie : D
 Perceel : 794

Project : verbouw/uitbreiding
 dorpshuis
 Hitzum
 Locatie :
 Betreft : voorlopig ontwerp
 bestaande toestand plattegrond gevel situatie

- Opdrachtgever :**
- bestuur Stichting Dorpshuis Hitzum
 - Kerkbuurt 4
 - 8805 TH HITZUM
- Skunadijk 12
 8574 TR Bakhuizen
 Postbus 5
 8574 ZP Bakhuizen
- T : 0514 - 581 445
 F : 0514 - 581 788
 E : info@zijlstra-architecten.nl
 W : zijlstra-architecten.nl

CAD TEKENING :
 GEEN HANDBATIGE WIJZIGINGEN TOEGESTAAN

Gewijzigd : _____
 Gewijzigd : _____
 Gewijzigd : _____
 Gewijzigd : _____

Schaal : 1:100
 Datum : 05-12-2012
 Tek. nr. : 9846-VO-00

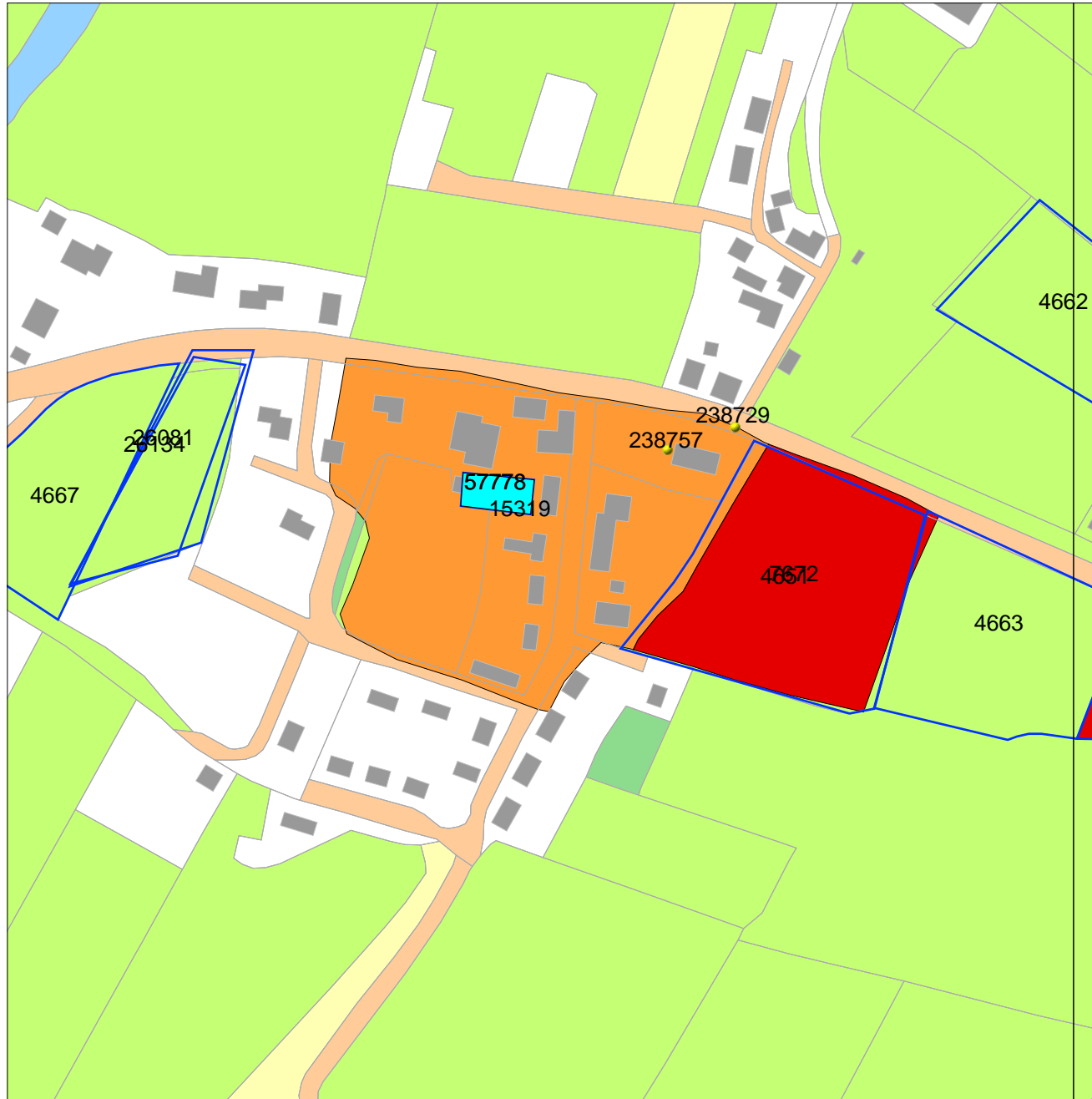
Dorpshuis kerkbuurt 4, Hitzum

ARCHIS 1:1500

31-07-2013

I.N. Kaptein

164014 / 575688

163527 / 575201

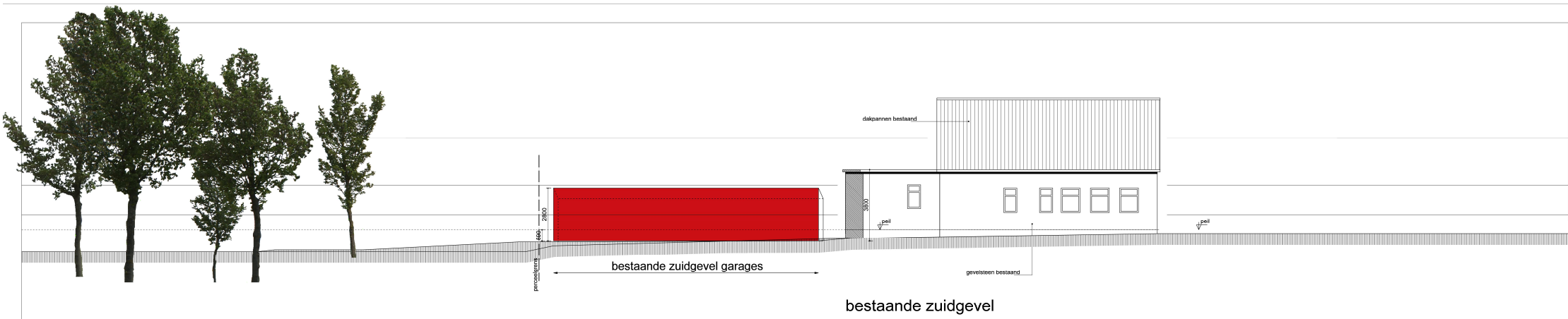
Legenda

- GRID_1KM
 - WAARNEMINGEN
 - ONDERZOEKSMELDINGEN
 - HUIZEN
 - TOP10 ((c)TDN)
- MONUMENTEN**
- archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- TOP10 ((c)TDN)**
- bebouwd gebied
 - doorgaande wegen
 - bos
 - bouwland
 - weiland
 - boomgaard/kwekerij
 - heide
 - zand
 - begraafplaats
 - water
 - overig bodemgebruik

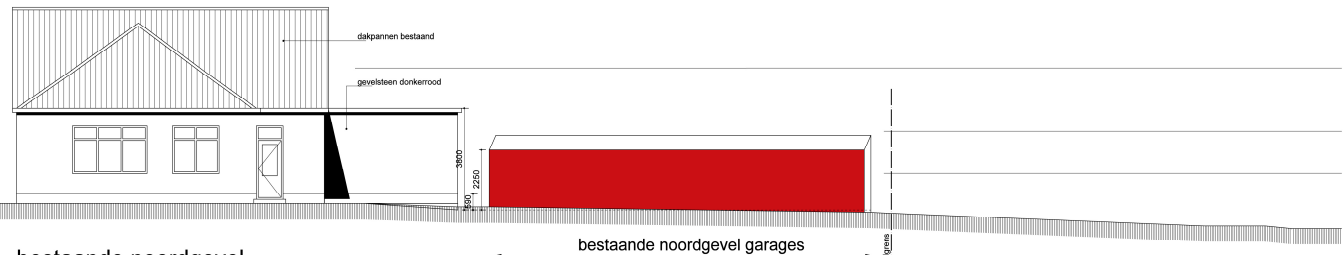

Archis2

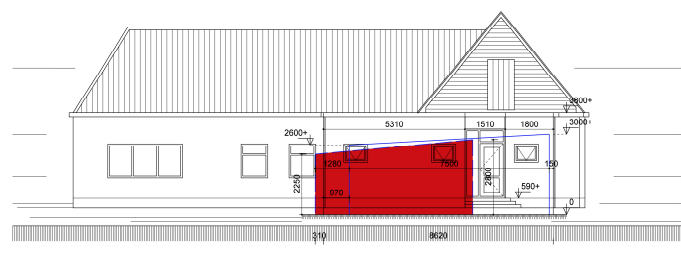
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

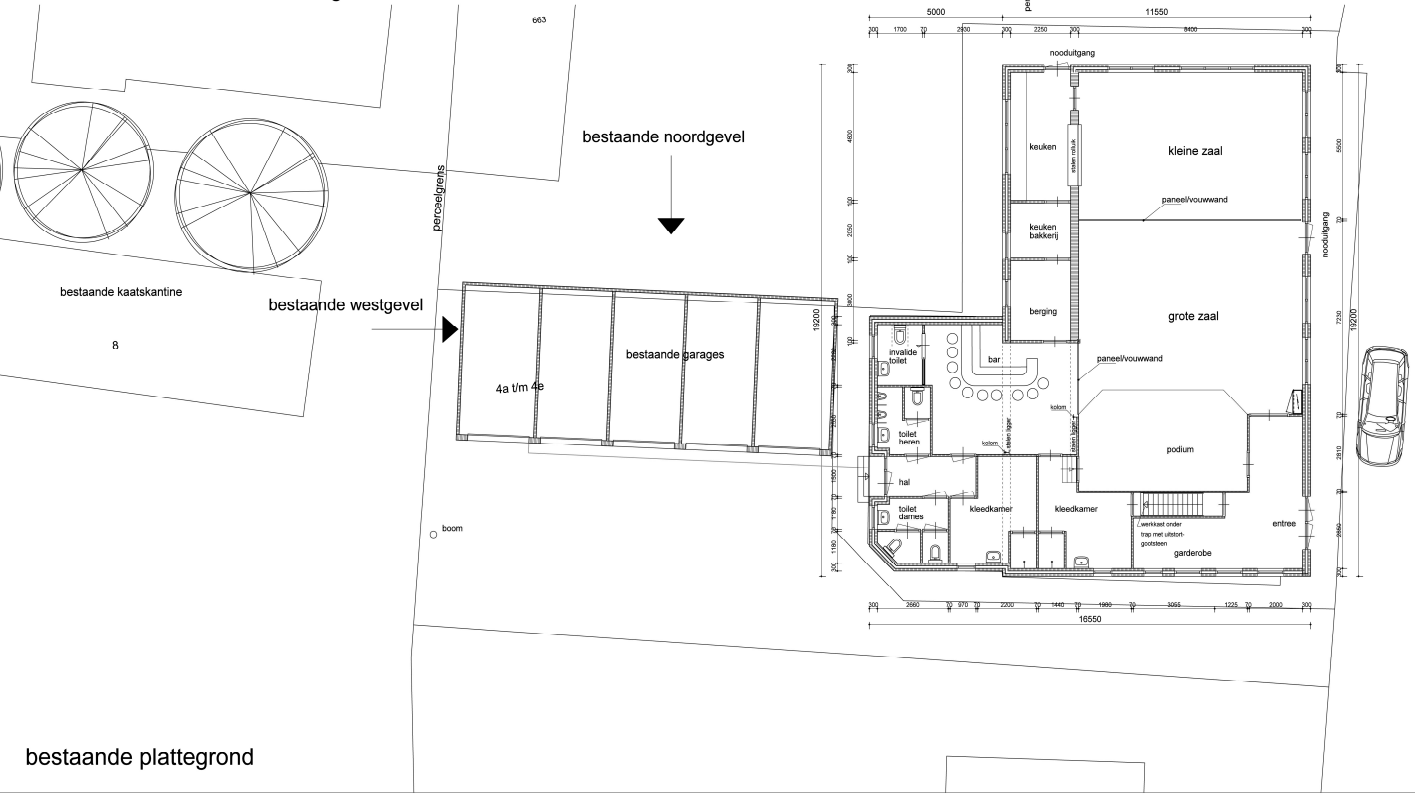
bestaande zuidgevel

bestaande noordgevel

bestaande westgevel

bestaande plattegrond

bestaande situatie

kadastrale gegevens
 Kadastrale gemeente : TZUM
 Sectie : 0
 Perceel : 784

Project **verbouw/uitbreiding dorpshuis Hitzum**

Locatie : voorlopig ontwerp

Betref : bestaande toestand plattegrond gevel situatie

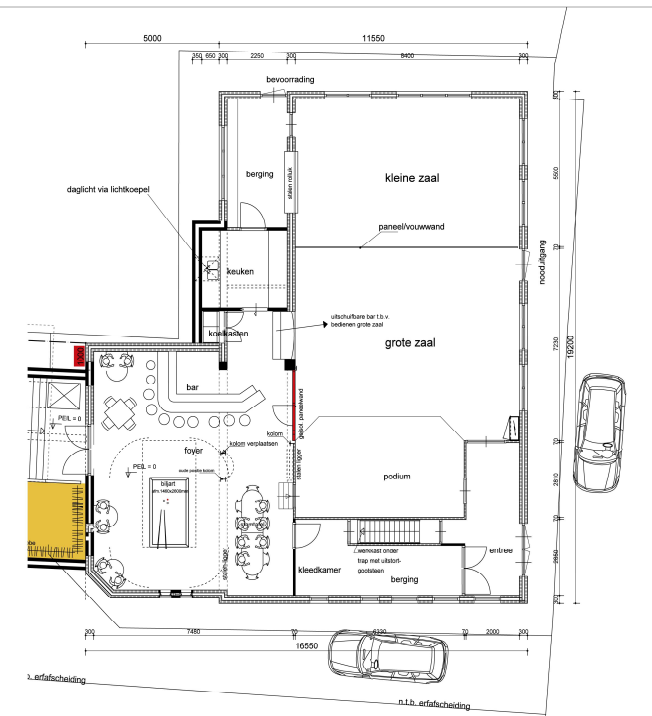
- Opdrachtgever :**
- bestuur Stichting Dorpshuis Hitzum
 - Kerkbuurt 4
 - 8805 TH HITZUM
- Skunliedyk 12
 8574 TR Bakhuizen
 Postbus 5
 8574 ZP Bakhuizen
- T : 0514 - 581 445
 F : 0514 - 681 738
 E : info@zijstra-architecten.nl
 W : zijstra-architecten.nl

CAD TEKENING : GEEN HANDBAARTE WIJZIGINGEN TOEGestaan

Gewijzigd : _____
 Gewijzigd : _____
 Gewijzigd : _____
 Gewijzigd : _____

Schaal : 1:100
 Datum : 05-12-2012
 Tek. nr. : 9846-VO-00

Zijstra Architecten

Project **verbouw/uitbreiding
dorpshuis
Hitzum**

Locatie :

Betref : **uitbreiding dorpshuis Hitzum
begane grond en situatie**

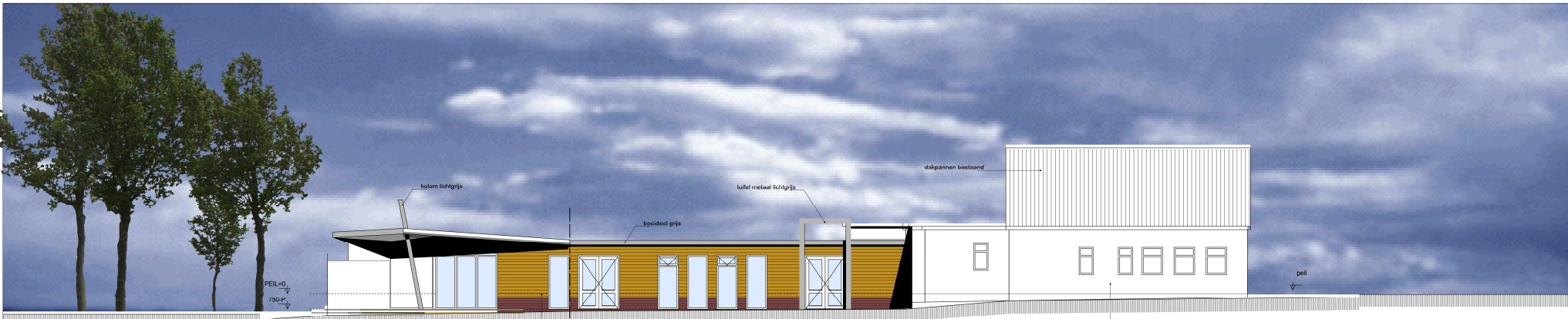
- Opdrachtgever :**
- bestuur Stichting Dorpshuis Hitzum
 - Kerkbuurt 4
 - 8609 TH HITZUM
- Skruifadyk 12**
- 8574 TR Bakhuizen
 - Postbus 5
 - 8574 ZP Bakhuizen
- T : 0514 - 581 445
F : 0514 - 581 788
E : info@zijlstra-architecten.nl
W : zijlstra-architecten.nl

CAO TEKENING:
OECB VANDERKAMP WILDSINGEN TOEGESTAAN

Gewijzigd : _____
Gewijzigd : _____
Gewijzigd : _____
Gewijzigd : _____
Schaal : 1:100 / 1:500
Datum : 12-12-2012
Tek. nr. : _____

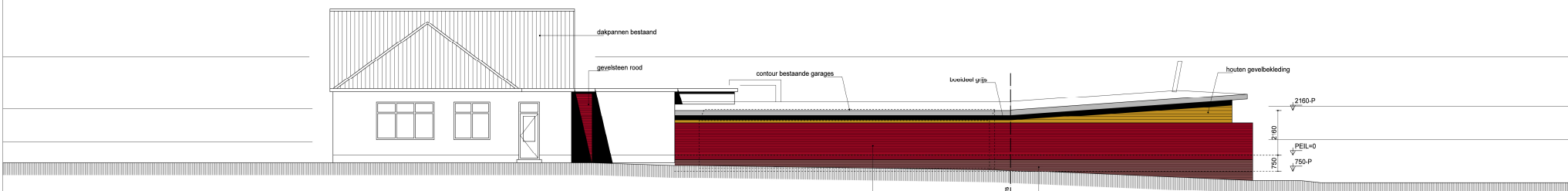
9846-VO-03-1

Zijlstra Architecten

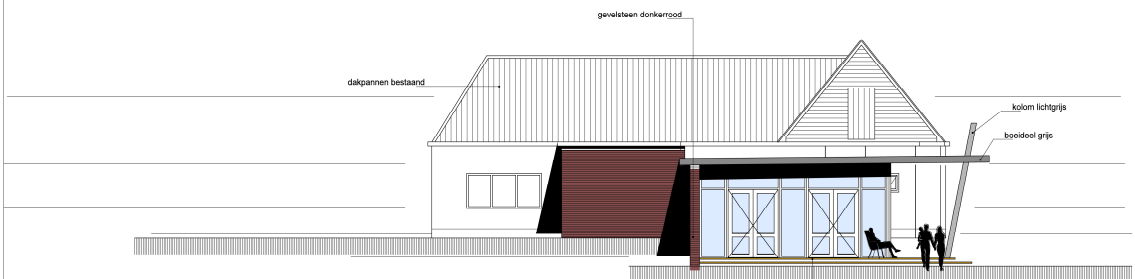
gewijzigde zuidgevel

bestaande zuidgevel

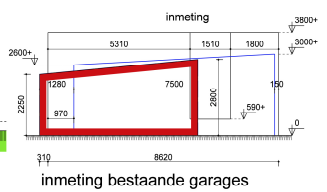
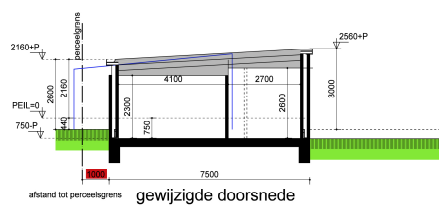

bestaande noordgevel

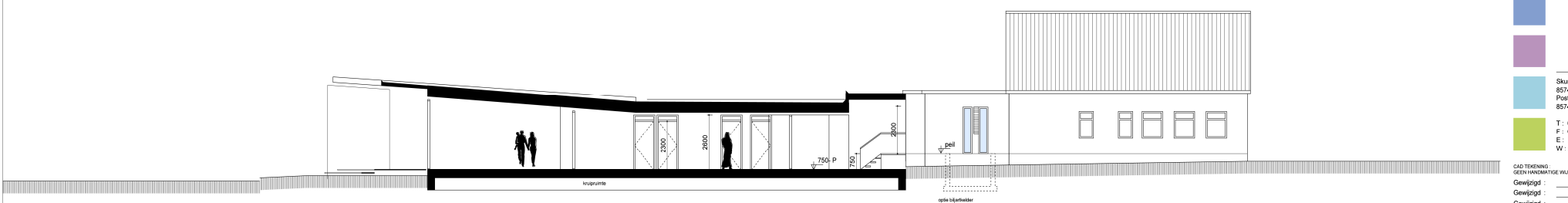
gewijzigde noordgevel

gewijzigde westgevel

inmeting bestaande garages

principe doorsnede

bestaande zuidgevel

Project : verbouw/uitbreiding
dorpshuis
Hitzum

Locatie :
bestuur Stichting Dorpshuis Hitzum
Kerkbuurt 4
8805 TH HITZUM

Betreeft :
uitbreiding dorpshuis Hitzum
geveleanzichten en principedoorsnede

Opdrachtgever :

- bestuur Stichting Dorpshuis Hitzum
- Kerkbuurt 4
- 8805 TH HITZUM

Skuniadyk 12
8574 TR Bakhuizen
Postbus 5
8574 ZP Bakhuizen

T : 0514 - 581 445
F : 0614 - 681 788
E : info@zijlstra-architecten.nl
W : zijlstra-architecten.nl

CAD TEKENING
GEEN VERANTWOORDE WILDSCHEN TOEGESTAAN

Gewijzigd : _____
Gewijzigd : _____
Gewijzigd : _____
Schaal : 1:100
Datum : 12-12-2012
Tek. nr. : 9846-VO-03-2

